NEMZETI NŐNEVELÉS.

VII. ÉVFOLYAM. 1886. NOVEMBER. IX. FÜZET.

LEÁNYISKOLAI NEVELÉSI RENDSZERÜNK HIBÁIRÓL.*

II.

Leányiskolai nevelési rendszerünk főhibájából, t. i. a *minden áron sokat tanítani akarásból* származik továbbá még: *először* az, hogy míg növendékeinkkel a lélek ismeretbeli tartalmát mérték nélkül való mohósággal gyűjtögettetjük, gyöngítőleg hatunk az egyes értelmi tehetségekre; *másodszor* az, hogy míg bizonyos szellemi érzelmek iránt nagyobb fogékonyságot akarunk tanítványainkban kifejteni, fölötte egyoldalúvá és ingerlékenynyé teszszük az ő kedélyüket; *harmadszor* az, hogy míg az egyes ügyességeket növendékeinkkel közöljük és begyakoroljuk, a túlfeszített iskolai munkásság által megbénítjuk bennük az akaraterőt.

Leányiskoláinkban sem méltatjuk kellőleg a régiek eme didaktikai szabályát: «*keveset, de jól!*» Mint hogyha csak megirigyelték volna iskoláink a gyárak termelő képességét, oly lelkesülten követik a mai nevelési rendszer ezen hibás tételét: «*Sokat, jól, gyorsan tanítsunk!*» Úgy viselkedünk iskoláinkban, mint hogyha a lélektan legsarkalatosabb törvényeit is büntetlenül át lehetne hágnunk. Úgy szeretnénk a növendékekkel bánni, miként a gépészek a gépekkel, holott még senki sem ismeri azt a csudaszert, a melylyel gyorsítottabb tevékenységre volna az emberi lélek kényszeríthető, mint a minőt természetének megfelelőleg kifejthet és senki sem rendelkezik még közülünk ama bűvös itallal, a melylyel lehetséges volna az oktatás közben testileg és lelkileg kimerült növendékekbe öt-hat percznyi szünet alatt annyi és olyatén új erőt önteni,

* A megelőző közleményt l. a VI. füzetben a 320—27. lapon.

a mennyire és a milyenre a növendékeknek épen szükségük lenne, hogy ha velük azt a szellemi munkát el akarjuk végeztetni, a mely nem az ő természetüknek megfelelő mértékkel méretett ki számukra. Nem akarjuk elismerni, hogy sokat jól tanítani lehetetlenség!

Azonban nehogy úgy tünhessek fel, mint azok, a kik tételeiket fölállítják, de be nem bizonyítják, engedtessék meg nekem, hogy a *sokat tanítani akarás tényéről* egy-két képnek bemutatásával meggyőzhessem olvasóinkat és hogy e képek szemléltetésével kapcsolatban reá mutathassak azon következményekre, a melyek a sokat tanítani akarás tényéből származnak.

Bármiféle fajta leányiskolába tekintsünk is be, tapasztalhatjuk, hogy azok egyikében sem elégesznek meg azzal, hogy *a természetrajzi oktatás* körében egy-egy évfolyam alatt körülbelől annyi *természeti testet* ismertessenek meg a növendékekkel, mint a hány természetrajzi óra az illető évfolyamra esik, hanem rendszerint átfuttatják növendékeiket a terjedelmes természetrajzi kézikönyveken, a melyekben szokás szerint rengeteg sok természetrajzi tárgynak a neve, kisebb-nagyobb terjedelemmel biró leírása és esetleg még néhány ábra foglaltatik. A természetrajzi oktatás czélja leányiskoláinkban többnyire az, hogy minél több természetrajzi testről tanuljanak a növendékek és így a sokat tanulásnak e tantárgy körében is áldozatul esik a *jól* tanítás, a *jól* tanulás. Pedig igaz az, a mit nagy Eötvösünk eme szavakkal mondott: «*A mit az iskolában tanultunk, annak legnagyobb részét elfelejtjük; de a hatás, melyet egy jó oktatási rendszer szellemi tehetségeinkre gyakorol, megmarad.*»

A jó oktatási rendszer mellett ugyanis nem lehet az a fődolog, hogy *mennyit* tanítunk a természetrajzból, hanem az, hogy a természetrajzi oktatás által nevelőleg és fejlesztőleg hassunk azon szellemi erőkre, a melyeknek művelésére ez a tantárgy természeténél fogva a legalkalmasabbnak mutatkozik. Mindenki tudja, hogy a természetrajzi oktatás közben a legtermészetesebben fejleszthető a *szemlélődő*, a *megfigyelő*, *észrevevő* és *képzetalkotó* értelmi tehetség; hanem azért még is a legtöbb iskolában nem arra fektetik a fősúlyt, hogy ezen értelmi erőket neveljék, hanem arra, hogy minél több

természeti testet megismerjenek a növendékek. Sokat szemléltetnek leányiskoláinkban; de épen ezért mindent csak felületesen, holott bizonyos az, hogy a felületes szemléltetés fejletlenül hagyja a léleknek szemlélődő, megfigyelő, képzetalkotó erejét és hozzá szoktatja a tanítványokat a felületes ismeretekkel való megelégedéshez. Úgy jár a növendék, a kivel egy óra alatt 10—12 természetrajzi tárgyat szemléltetnek meg, mint az az egyén, a ki a muzeumokat átfutja: sokat látott, de semmit sem nézhetvén meg jól — egy dologról sem keletkezhetik lelkében világos képzet. Természetrajzi oktatásunk a sokat tanítani akarás miatt könyvből való tanítássá fajul, általa csak a szóemlékező tehetség gyakoroltatik és megrontatik, illetőleg fejletlenül hagyatik a szellemnek *szemlélődő* tehetsége.

Vizsgáljuk meg most már, hogy minő hatása van az ilyen szóemlékezetet gyakorló és a szemlélődő tehetséget elhanyagoló természetrajzi oktatásnak.

A szóemlékezeten alapuló természetrajzi ismeretnek a természetrajzi képzetek nélkül — értéke nincsen; állandósága is bizonytalan. Mit ér az olyan természetrajzi ismeret, a mely abban áll, hogy a növendék el tudja mondani a kézi-könyv nyomán a juharfának, kölesnek, káposzta-özöndéknek, sármánynak, bazaltnak, dolomitnak stb. leírását szépen; de nem képes arra, hogy ezeket a leírt tárgyakat a természetben fölismerje. Mit használ az, ha a növendék minden héten 20 természetrajzi tárgynak leírását emlékezetébe vési is, ha egy pár hét mulva azt kell tapasztalnunk, hogy a leírást elfelejtette — s a tanítást elölről kezdheti.

A szemlélődő erőt parlagon hagyó természetrajzi oktatás nagyban hozzá járul ahhoz, hogy kiiskolázott leánykáinkban hiányzik nemcsak a természet, hanem sok más dolog iránt is az igazi érdeklődés, a megfigyelő képesség ereje és mindenoldalúsága. Az elhanyagolt szemlélődő erővel biró egyének semmit sem tudnak tüzetesen megvizsgálni és az apróbb dolgok megfigyelésében is hamarosan kimerülnek még testileg is; általános jellemvonásaik közé tartozik a fölületesség, a szórakozottság és a folytonos szórakozásra való hajlam.

Azt vélem, hogy a szemlélődő és megfigyelő erőnek a termé-

szetrajzi oktatás körében való elhanyagolásából származtatható ezen felsorolt egyéni gyengeségek mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy csak azt a természetrajzi oktatást lehet jónak neveznünk, a mely nem a sok dolognak felületes megismertetésére, hanem a növendékek szemlélődő, észrevevő, megfigyelő és képzetalkotó értelmi tehetségeinek gondozására fekteti a fősúlyt.

Ámde ne időzzünk tovább a természetrajzi oktatás általános képénél, térjünk át egy másik tantárgyra, p. o. a földrajzra és nézzük meg, mit tapasztalhatunk ezen tantárgy kezelése körül.

Leányiskoláinkban, már t. i. azokban, a melyekben a sokat tanítás elve uralkodik, nem elégesznek meg azzal, hogy a növendékek saját hazánkon kívül még csak az ezzel határos országokat ismerjék meg tüzetesebben. Iskoláink minden fajtájában *tanulnak a növendékek az egész világról.* Meg akarjuk mi a 10—13 éves leánykákkal a földnek minden egyes területét ismertetni! Nincs ország, nincs tenger, nincs hegység, nincs folyam, nincsen nagyobb város és nép stb., a melyről ne hallanának valamit növendékeink s mi több, még a csillagászati földrajzból is megismertetjük velük a legnevezetesebb és legnehezebb tételeket, akár képesek azok felfogására, akár nem.

A földrajzi oktatás mai rendszere mellett a növendékeknek az egyik héten Olaszország, a másikon Franciaország, a harmadikon Németország és így tovább minden egyes héten más-más ország hegyeiről, síkságairól, vizeiről, nagyobb városairól stb. kell tanulniok — azaz emlékezetükbe kell egy jó csomó olyan földrajzi szót vésniök, a melyeknek megfelelő földrajzi képzeteket egy tanító sem képes a növendékek lelkében keletkeztetni rövid két-három óra alatt, ha csak csudákat nem tud végezni. Így aztán mi sem természetesebb, mint az, hogy a földrajzi oktatás is csak a *szóbeli*, illetőleg a *jegybeli emlékező* tehetséget veszi túlságosan igénybe. A jó földrajzi oktatásnak pedig nem lehet csak az a célja, hogy egyedül az *emlékező tehetséget* és ezt is csak egyoldalúlag fejleszsze, hanem az, hogy a lélek összes értelmi erőire nevelőleg hasson és e mellett még kedélyképző természettel is birjon. A földleírás kiválólag alkalmas az összehasonlító, illetőleg itélő és következtető tehetség fej-

lesztésére; ezen tantárgynál az oktatónak nagy alkalma van a tér- és formaérzék fejlesztésére is. Az igazi földrajzi oktatás alkalmával a tanítónak nem szabad addig nyugodnia, míg a növendékek az egyes ismertetendő területeknek kiterjedéséről, a kisebbített mértéknek felfogatása közben, a képzelődő tehetségnek kellő felhasználása mellett megközelítőleg helyes fogalmat nem szereznek. Minden új területnek ismertetését a már ismeretes területtel való összeméréssel kell kezdenünk és minden egyes új földrajzi képzetet azon képzetrészekből kell megalkottatnunk, a melyeket növendékeink saját vidéküknek megismerése közben szereztek. A minden léptennyomon *összehasonlítással* foglalkozó és a lélek összes értelmi tehetségeit fejleszteni akaró földrajzi oktatás alkalmazása mellett azonban korántsem gondolhatunk ám arra, hogy iskoláinkban a földnek minden egyes országáról, mint külön területről ismertetést nyujthassunk és le kell mondanunk arról, hogy a földön létező összes félszigetekről, szigetekről, folyókról, hegységekről, síkságokról, népekről, nagyobb városokról stb. tanuljanak növendékeink. Próbálja meg csak bárki, hogy mennyi időbe és fáradságba kerül csak egy oly vidéknek alapos értelmet és kedélyt fejlesztő ismertetése, minő p. o. a Balaton vidéké, még az esetben is, ha a legtökéletesebb szemléltetési eszközökkel rendelkezünk, és azonnal meg fog győződni arról, hogy még polgári és felsőbb leányiskoláinkban is lehetetlenség a földrajznak oly terjedelemben való közlése, mint a minőben eddigelé azt tárgyalni szoktuk. Nem arra kell ezentúl törekednünk, hogy minél több földrajzi területről felületes ismeretet szereztessünk növendékeinkkel, hanem arra, hogy habár nem tárgyaljuk is külön-külön a földnek minden egyes országát, földrajzi oktatásunk szellemfejlesztő legyen. Ha ezen czélt szem előtt tartva ezentúl a földrajzi oktatás alkalmával több gondot fogunk az alaki képzés mindenoldalúságára és összhangzatosságára fordítani, még azt is elérhetjük, hogy kiiskolázott leánykáink nem fognak még a legszebb táj- és útleírásoktól is mint eddigelé unatkozva elfordulni; mert hisz a helyesebb földrajzi oktatási rendszer mellett kiterjeszkedhetünk arra is, hogy az ily leírások élvezetébe épen a földrajzi oktatás által és közben bevezessük növendékeinket, sőt mi több, a

rengeteg tananyag nem fog bennünket akadályozni abban sem, hogy tanítványainkkal hazánk egyes vidékeiről bővebb leírásokat is készíttessünk úgy élő szóval valamint írásbelileg is.

Mint minden egyes tantárgynál, úgy a földrajzi oktatásnál is azon kell lennünk, hogy növendékeinknek szellemi öntevékenységre való hajlandósága és képessége kifejlődjék és nem szabad ezt sem a tananyag rengeteg mennyisége, sem pedig az által elnyomnunk, hogy a növendék mindig csak a mások eszét kövesse úgy az ismeretszerzésben, valamint az ismeretekről való beszámolásban. Fokozatosan bele kell vezetnünk növendékeinket az önállólag történő észlelésbe, képzelődésbe és gondolkozásba — s a gondolatoknak kifejezésébe! Ezt a nevelési szabályt még a földrajzi oktatás körében sem kellene szem elől tévesztenünk. Többet ér annak a leánykának a földrajzi tudománya, a ki saját vidékének egyes részleteit helyesen és tőle telhetőleg szépen le tudja írni, mint azé, a ki a földrajzi iskolai kézikönyvek bármelyikét könyv nélkül el tudja mondani.

Ámde mi okozta azt, hogy iskoláink az egyes tantárgyak körében nem annyira a szellemi öntevékenység ébresztésére fektetik a fősúlyt, mint inkább az emlékező tehetség gyakorlására? Mi készt bennünket arra, hogy növendékeinket a passziv szellemi munkásságra kényszerítjük? Bizonyára a sokat tanítani akarás.

Nem festem tovább azokat a képeket, a melyek a sokat akarás tényét igazolják, csak arra mutatok még rá, hogy míg leányiskoláink azt tartják főfeladatuknak, hogy azokat a *tudományvázlatokat* és *kivonatokat*, a melyek természetrajzi, természettani, földrajzi-történelmi, nyelvtani, számtani stb. kézi-könyvekben foglaltatnak, a növendékek emlékezetébe vessék, addig leányiskoláink nem érnek rá a növendékek önálló szellemi tevékenységének kifejtésére. Míg a természetrajz tanárai a természet három országának minél több tárgyát, a földrajzi tanár a földnek minden egyes országát, a történelem tanára a hazai és a világtörténelemnek minden egyes nevezetes alakját és mozzanatát, a nyelvtanok tanárai a nyelvnek minden egyes törvényét stb. meg akarják 10—15 leánykáinkkal ismertetni: lehetetlenség marad az iskola főczéljának, az ér-

telmi erők minden oldalú és összhangzatos fejlesztésének megközelítése.

Le kell mondanunk leányiskoláinkban arról, hogy az összes tudományoknak kivonatait és minden egyes megtanulásra méltónak tetsző ismeretet közöljünk növendékeinkkel és e helyett azt kell czélul tűznünk, hogy tanítványainkban minél előbb életre keltsük az öntevékenységre vonatkozó hajlamot és hogy tanulni tanítsuk meg őket.

A tudományvázlatok és kivonatok könyvnélkülöztetése és fölületes megmagyarázása nem is nevezhető voltaképen *oktatásnak*. Bizonyos továbbá az is, hogy nem a tudományok főtételeit összefoglaló száraz vázlatokban és kivonatokban rejlik a szellemi erők összhangzatos fejlesztésére és táplálására alkalmas anyag, hanem a részletekben. Nem is erősbült meg még senkinek az értelme az iskolai kézikönyvek száraz tartalmától, hanem azon oktatási módoktól, a melyeket a böles oktatók az egyes tételek részletezése közben alkalmaztak.

Fontolóra kell vennünk, hogy a társadalmi bajoknak egyik főforrását tápláljuk, hogy ha oktatási eljárásaink által azon egyének számát szaporítjuk, a kik gyöngült értelmi erőkkel küzdik át az életet.

Távol áll tőlem az a gondolat, hogy az emberek nagy részének gyöngeelméjüsége miatt az iskolákat, nevezetesen a leányiskolákat tegyem egyesegyedül felelőssé. Tudja mindenki, hogy az értemi gyöngeség igen sok esetben az egyénnek veleszületett és nem igen javítható tulajdonsága; azt sem vonhatjuk kétségbe, hogy igen sokan épen a tanítás, illetőleg az iskolázás elégtelensége miatt maradnak az értelmi tehetségeket illetőleg hátra; és bizonyos még az is, hogy számtalan ember elméje czélszerűtlen életmód, betegség stb. következtében gyengül el időnek előtte; ámde kétségtelen az is, hogy igen sokan a czélszerűtlen, helytelen tanításnak köszönhetik értelmi tehetségeik gyenge voltát.

Meg is lehet különböztetni az elmegyöngeségben szenvedő egyének között azokat, a kiket a tanítás helytelen módszere, a sokat tanítás és sokat tanulás nyomorított meg, azoktól, a kik egyébként

jutottak az értelmi erők gyöngeségéhez. Lássuk az ő ismertető eleiket!

Az értelmileg elgyöngített, agyontanított egyének rendszerint irtóznak minden olyan munkától, a mely önálló, tevőleges szellemi tevékenységet igényel; a szellemi tevékenységek közül még leginkább hajlandók a gépiességet kivánók iránt; az öntökéletesbítésre, önoktatásra, önművelésre semmiféle benső ösztönt nem éreznek magukban. A gyönge vagy könnyű elméjűség hamar létrehozza a könnyelműségnek nevezett jellembeli gyarlóságot. Ugyanis az itéléshez és következtetéshez nem szokott és az ezekben kellőleg nem gyakorolt lélekben nem fejlődhetik ki a *kételkedési hajlamnak* még az mértéke és ereje sem, a mely a józan élethez megkivántatik. Ez okozza aztán azt, hogy a gyönge értelmi erőkkel biró egyének vakon hisznek és vakon követnek mindenkit s rendesen annak adnak igazat, a ki legutolján hat reájok, bár mennyire ellenkezzék is az utolsó hatást gyakorló egyénnek felfogása, véleménye a még azelőtt csak nehány órával helyesnek vallott nézettel. A gondolkozni, itélni és következtetni nem tudó egyén nem szeret okoskodni s azért fog rendesen egészen könnyelműen a benne felgerjedő ösztönöknek és vágyaknak kielégítéséhez, mert terhére esik annak megfontolgatása, hogy vajjon az ösztönének és vágyainak kielégítése kapcsában beállható élvezetek és gyönyörök fölérnek-e a kielégítéssel járó küzdelmekkel avagy azon kellemetlenségekkel és fájdalmakkal, a melyek a kielégítés nyomában keletkezhetnek.

A meggyöngült értelmi erővel rendelkező egyéneket egyébként a beteges képzelődés is jellemzi. Épen azért, mivel itélni és következtetni nem szeretnek, mert nem tudnak és így ez terhükre válik, rendesen az észszerűséggel is ellenkező és a megvalósításhoz rendkívül távol álló képzetvilággal küzködnek; fantaziájuk képtelenségekben gyönyörködik és e mellett igen hajlandók az oly képzetekkel és képzetsorokkal foglalkozni, a melyekben a bizarrnak, csudálatosnak és rémesnek elemei uralkodnak s a melyek az érzékiséget is ingerlik.

A helytelen oktatás által meggyöngített értelmi erőkkel rendelkező egyénekben — azokban, a kik a tanulásnál csak a szóemlékező

tehetséget gyakorolták, még maga a korán agyonzaklatott emlékező tehetség sem szokott erőteljesnek mutatkozni; ámde csudálkozhatunk-e e fölött? Épen nem; hisz még a testi erők közül is azok szoktak időelőtt megbénulni, a melyeket túlságosan és mérték nélkül alkalmazunk. Az a rengeteg sok szóemlékelés, a melyet a mai sokat tanítás mellett az ifjú végez, még az iskolai időszak alatt annyira meg szokta gyöngíteni az emlékező tehetséget, hogy már a 13—14 éves leánykák nagy részében csak csikorogva, nehézkesen működik a dologbeli emlékező tehetség gépezete. Pedig az életnek nem a szóemlékezetre, hanem a dologbeli emlékezetre van szüksége első sorban. Ennek gyöngesége abban nyilvánul, hogy lazán működnek a képzettársulásnak időbeliségre és okbeliségre vonatkozó törvényei. A kiben pedig ezek lazán működnek, az kellemes vagy kellemetlen körülményeinek okát, forrását nem képes megjelölni, helyesen keresni és feltalálni és nem képes teendőit soha sem úgy beosztani, hogy a rendelkezésére álló idő alatt felvállalt munkáját elvégezhetné. A meggondolatlanul tervező, az eredmény bevárásában türelmetlen, a dologra késedelmes egyéneknél rendesen gyönge lábon szokott a dologbeli emlékező tehetség állani.

Ime ilyenek a következményei a minden áron sokat tanítani akarásnak — annak, hogyha leányiskoláink, a míg növendékeikkel a léleknek ismeretbeli tartalmát nagy mohósággal gyűjtögettetik — meggyöngítőleg hatnak az értelmi erőkre.

Ideje, hogy a sokat tanítani akarás elve helyett eme régi szabályt kövessük: «*Keveset, de jól!*»

PÉTERFY SÁNDOR.

FÁY ANDRÁS MINT PEDAGÓGUS.*

(Befejező közlemény.)

III.

Mielőtt Fáynak szorosan a nevelésügygyel foglalkozó harmadik művét, az 1855-ben megjelent «*Legegyszerűbb Nevelési Rendszer*»-t részletesebb taglalás alá vennők, hogy az időrendet lehetőleg megtartsuk, vessünk egy futó pillantást 1855. előtt megjelent azon munkájára, melyben egyéb tárgyak mellett a nevelésügyet is többször érinti. Ez az 1842-ben közzé tett «*Óramutató*», melyben Fáy mint protestáns, közelebbről mint református egyházi férfiú felekezete tagjaihoz szól, felekezete iskolai és egyházi kormányzásának hiányait s azok orvosszereit mutogatva, s egy Pesten felállítandó prot. főiskolát sürgetve; de a melyben az akkor már erősen pengetett *népnevelés-ügyre* vonatkozó oly javaslatokat is fejteget, a melyek csak évtizedekkel később, a legközelebbi multban valósúltak meg, vagy részben még ma is megvalósúlásukat várják. Ezen javaslatok is úgy tüntetik föl Fáyt, mint éles látású, helyes nyomon járó reformátort, kinek egy későbbi kor nagyon sokban igazat adott. — Kimondja már e munkájában, buzgó protestans egyházi férfiú létére, a *népiskolák állami felügyeletének* szükséges és jogos voltát; de még tovább is megy, midőn azt mondja, hogy «a falusi vagy népiskolákról való gondoskodás mindenkor az államot illetné, s azt nálunk az egyház csak delegatio (megbizás) jogán gyakorolhatja» (81.l.) Sőt már 10 évvel előbb, a «Bélteky Ház»-ban megpendíti e gondolatot, midőn nem helyesli, hogy «a szülőknek szabad kezet engednek abban, hogy gyermekeik jövendő sorsát kényök szerint határozgassák el előre, jó vagy rossz neveléseikkel.» Épen ezért szükségesnek látná, hogy min-

* A második közleményt l. a VIII. füzetben 350—363. l.

den megyében egy-egy «*nevelői-őr*» (a mai *tanfelügyelő*) működnék, kinek tiszte lenne felügyelni helyenként, mint neveltetik az otthoni ifjuság (I. 99.).

Az Óramutatóban a népnevelés irányát és alapját a következő 3 pontba foglalja össze: 1. Megszereztetni a falusi növendékkel azon ismereteket, mikre neki világi pályáján mulhatatlan szüksége van. Ilyenek: olvasás, irás, számvetés, rövid *egészségtan*. 2. Azon munkálódni, hogy a növendék minden világi, természeti, polgári ügyekben tiszta, józan, babonától, vakbuzgóságtól ment fogalmakat nyerjen, melyeknél fogva a jót felfogni, megválasztani birhassa. 3. A növendék szív-hajlamát nem dogmás káték, hanem fogalomhoz mért tiszta, egyszerű útmutatás és példanyújtások által vallásosságra és kegyeletek ápolására képezni ki. Tehát nem tartja elegendőnek az egyoldalú ismeret-szereztetést, hanem e mellett kellő súlyt kiván helyeztetni az erkölcsös és vallásos nevelésre.

Hathatósan ajánlja továbbá az egyes kerületekben, vagy még inkább megyékben *példány falusi-iskolák* felállitását, melyekben oly tanitási tervet kellene megvalósitani, mely a népnek nemcsak tanitását, hanem *nevelését* is czélul tűzi ki. Megrójja azt a tanitásmódot, mely a növendéktől egyebet nem kiván, mint a tanultaknak értelmetlen elpergetését. Ajánlja a népet viszonyainak tudatára emelő s boldogulását elősegitő *népkönyvek* szerkesztését. Szükségesnek tartja *tanitóképző-intézetek* felállitását. Megkivánja, hogy a *tanitó szeretettel, jó kedvvel működjék* iskolájában; de hogy ezt tehesse, szükségesnek tartja, hogy a tanitó kellő fizetésben és állásának megfelelő becsülésben részesüljön. «El van vétve, úgymond, az egész népnevelés, mihelyt nem jóakaratnak és gyermek-barátnak kezei között áll az. Borzadozom lelkemben, ha az iskola-tanitót életkedvű gyermekei mellett mizantróp mogorvasággal lépdelni látom, iskolájában a szitkot és vesszőt pattogni hallom, s az egyptomi tiz csapást olvasom arczán, midőn orbiliusi * tekintettel tanitásra iskolájába lép és tanitványai elsápadnak. Nagyitott arányban, mert itt

* Híres tanitó Rómában a Kr. előtti 1. században. Szegénységét és mogorva lelkületét Horáczius is, ki tanitványa volt, emlegeti.

emberivadékról van szó, úgy érzem ekkor magamat, mint mikor kedvteléses kertész koromban, tavaszi hideg estvén, éjjeli dértől, fagytól féltém gyenge plántáimat és virágba borult gyümölcsfáimat». De e miatt nem vádolható egyedül a tanító, mert «azon fontos hivatalú férfiúnak, kiről Brougham 1828-ban azt mondá vala a parlamentben, hogy ő korszakunk uralkodója, kinek Ábc-je hatalmasabb a katonaezredek szuronyainál» — fizetése nálunk éhenhalás ellen elég, de gond, epekedés, inség és nyomor ellen kevés.» Másutt meg így szól az iskolatanítói állás fontosságáról: «Az oskola-tanítónak sem készületre nézve (a mi saját szakját illeti), sem emberiségre kiáradó használásra nézve nem szabad volna hátrább állnia papjánál; a tisztelet és tekintély elsőbbsége mindenkor fenmaradván az utóbbira nézve, mint a ki a szent sakramentomok kiszolgáltatása által sáfára az isteni kegyelmeknek. Különben tanító mindkettő; egyike az embert, másika a leendőt oktatja és készíti két életre; és ha meggondoljuk, mily elhatározó jellemünkre a gyermeki hajlítás, valóban a jó oskola-tanító hatását csekélyebbre alig tehetem, mint papjáét.» Ma már e beszédek nem tünnek fel új voltuk által s nem is egészen illők a jelen megváltozott viszonyokra; de hogy viszonyaink e tekintetben sokat javultak, azt azoknak a gondolkozóknak köszönhetjük, a kik, mint Fáy is, a hiányokat, ferdeségeket felmutatva, javításukat sürgetni meg nem szüntek.

Inkább a gondolatok rokonsága, mint az időrend utal itt bennünket Fáynak egy másik munkájára, melyben több helyütt érinti a *népnevelés* vagy általában a nevelés ügyét. A «*Kegyeletek*»-ről való értekezése ez, mely tárgyat, lelkének nagyon kedvelt tárgyát, előbb 1840-ben a «Pesti Hirlap»-ban, később 1859-ben a «Prot. Egyházi és Isk. Lap»-ban fejtegetett tüzetesen, s melyre majdnem minden, akár szépirodalmi, akár egyéb munkáiban különös szeretettel rá-rátér. Alább fölveendő «Nevelési Rendszeré»-ben is nagy szerepet játszik e fogalom; nem lesz azért ide nem illő, ha vele, azok után is, miket róla az előbbi czikkben, érintőleg mondtam, kissé közelebbről megismerkedünk. Szerinte a kegyelet a nemes emberszeretetnek, az igazi kereszténységnek az emberi szívekben élő oly törvénye, mely inkább képes az embereket boldogítani, mint az állami külső törvények.

Mert a jogok és kötelességek meghatározása nem elég arra, hogy azok a népeknek békés életet biztosítsanak. Azokat ki is lehet játszani, vagy csak a külszínt tartani meg náluk. «Jog és kötelesség csak nyers anyagai a társadalmi viszonyok épületének; kegyeletek az azokat összetartó czémentek.» — «A kegyeletek épen nem állnak ellentétben joggal és kötelességgel. A kegyeletes ember híven teljesíti, törvénytiszteleténél fogva, kötelességeit; míg a pusztán törvényes ember, a törvény hézagai vagy gyöngéi közt, számos méltatlanságot követhet el embertársain. A kegyeletesség a lelkiismeretnél fogva ott is büntet, hol a törvény szigora kijátszható. *Csak a kegyeletes emberek közt lehetséges a boldog földi élet.*»

De hogy a népnevelésre térjünk, elitéli Fáy ennek azt az irányát, mely *csak* a tudományos miveltség által akarja a népet boldogítani. Csupán fön keresztül szivet kedélyt, lelkiismeretességet képezni nem lehet, pedig ezek a népboldogító kegyeleteknek alapjai. Tehát megfordítva, előbb kedélyt, szivet szükséges képezni s ezeken keresztül venni munkába a tudományos miveltséget, mely, magában véve, nem termi meg üdvös gyümölcseit a nemzeteknél. A jelen kor ebben is igazat kezd adni nálunk Fáynak, midőn napjainkban mind szélesebb körökben hangoztatják már a kedélyképzés, az erkölcsös és vallásos nevelés szükségszerűségét, szemben az egyoldalú ismeretszereztetéssel. A kegyeletek ápolása czéljából ajánlja aztán Fáy a *kisdedóvást*; a franczia regényirodalom kegyelet-ellenes irányának háttérbe szorítását; oly *ifjúsági iratok* készítését, melyek a világtörténetből vagy a képzelet világából vett, s az érző- és képzelőtehetséget is foglalkoztató elbeszéléseket tartalmaznának, s melyekben kegyeletes tettek, események volnának előadva. A népünknél elterjedt henyeség kiirtása végett ajánlja a *háziipar* némely ágának a népiskolában való tanítását, úgymint a selyemtenyésztésnek, faforgatásés kosárfonásnak a gyermekekkel való megismertetését és megkedveltetését. Nem tartozik ugyan a népnevelésre, de mégis fölemlítendőnek tartom itt, mint Fáy éleslátására igen jellemzőt, e czikkében előforduló azon javaslatát, hogy a szeszes italokkal való mértékletlen élés meggátlását népünknél a *korcsmai hitel megszorítása* által kellene eszközölni. E tárgyban 24 évvel később csakugyan intézke-

dett törvényhozásunk, midőn az 1883-iki 25. törvényczikkben 2—8 frtig terjedő hitelben állapította meg a korcsmai hitelt. E javaslatát ujra fölemlíti az 1862-ben megjelent «*Elszegényedések*» czímű nemzetgazdasági munkájában, a hol egyebek között azt mondja, hogy az állam a nálunk oly gyorsan terjedő elszegényedések meggátlására egyéb intézkedései mellett legtöbbet tehet *czélszerű nevelési rendszer* felállítása által. Ugyanitt sürgeti a bölcsődék, árvaházak, vakok és siketnémák intézetének bővebb kiterjesztését s Budapesten egy lelenczház felállítását.

Fáy 70-ik életéve küszöbén még egyszer kezébe vette a pedagógusi tollat, hogy a nevelésre, különösen a magyar ember nevelésére vonatkozó tapasztalatait és gondolatait rövid pontokba foglalja s az utókornak örökségül hagyja. E kis könyvének teljes czíme: «*A legegyszerűbb, természet- és tapasztalathűbb s gyakorlatibb Nevelési Rendszer*». Sok újat nem fogunk itt találni, miután Fáynak nevelési eszméivel a föntebbiekben már jóformán megismerkedtünk. Azokon, miket a «Próbatétel»-ben elmondott, nem sokat változtat itt; s azokat, miket egyéb munkáiban szétszórva fejtegetett, itt csak rendszerbe igazítja. De az előadásmód mégis különbözik e füzetben egyéb nevelési munkáitól. Röviden, csak a lényegesekre szorítkozva szól hozzánk az író, távol tartja magát a terjengősebb elméleti fejtegetésektől; a tudományos műszavakat kerülve könnyen érthető akar lenni, mert e «szerény paraenesis»-ét «tudományosan nem képzett, de józan eszű és jámbor szüléknek is» szánta, hogy biztos kalauzul szolgáljon nekik gyermekeik nevelésében; bár nem hiszem, hogy ilyes olvasói, e munkácska tömött és tartalmas stylusába bele ne fáradnának.

E munka vezérgondolatai a következők: Az emberi élet czélja a boldogság s ennek legfőbb eszköze a nevelés. A tisztán tudományos képzés nem teheti az embert boldoggá. *A józan ész, a kegyeletesség és lelkiismeretesség*, továbbá *a szilárd jellem* hiánya az oka a legtöbb emberi boldogtalanságnak. A nevelésnek tehát e három dolog fejlesztésére kiváló gondot kell fordítani. E feladat megoldása jórészt a szülői ház teendője, s a gyermek 7 éves koráig a fősúly erre fektetendő. Ez az *ember-képzés alapvetése*. Ezután kezdődik az isko-

lázás, a tudományos képzés, a melylyel azonban párhuzamosan tovább kell haladnia az emberképzés alapvetésének is. A tudományos képzés csak ott vezethet kellő sikerre, a hol a most mondott alapvetés már megvan. E kettő együtt az emberi boldogság legfelső fokára juttathat bennünket; bár másrészt magok az alapvetések is, a test épsége mellett, elégségesek az embert a boldogságnak bizonyos fokára eljuttatni. Tudományos kiképzésben csak kevesen részesülhetnek, azonban az emberképzés alapvetése által boldogságra készítni elő a gyermekeket, minden család előtt nyitva áll.

A nevelés idejét a föntebbiekhez képest két fő korszakra osztja. Ezek egyike a bölcsőtől a tanításig és iskolázásig terjedő időközt foglalja magában, s a gyermek 7-ik életévéig terjed; másika a tanítási korszakot.

Az első korszak teendője az alapvető ember-képzés, t. i. a józan ész és a kegyeletesség fejlesztése, más szóval: bizonyos életrevalóság, életbeli ügyesség s erkölcsi és vallásos érzék fölébresztése; továbbá a jellemképzés és edzés. E föladat megoldása tisztán a szülői ház kötelessége. Nagyon hibás tehát az az oly gyakori balitélet, hogy *a nevelés egyedül a tanításban áll*, és így a szülőknek a tanítás beállásáig nincs egyéb teendőjök, «mint hosszban és szélességben gyarapítani a kis ember-növénykét». Ez alapvető nevelés nagyobb részben az anyákra vár; miből kitetszik, *mily fontos szerepet játszanak a nők az emberiség boldogításában, s mily fontos ügy e tekintetben a nőnevelés és nőnevelőnék képzése*. Tekintve azonban tényleges művelődési viszonyainkat, szomorúan megismeri, hogy a szülőknek nagy részét a kellő kepzettség hiánya, vagy a megélhetés miatti örökös elfoglaltság gátolja e fontos teendők végzésében. De azért sok volna nyerve az emberiség boldogítására, ha csak azon szülék is teljesítnék ide vágó kötelezettségeiket, a kiktől telik. Ellenkező esetekben a *kisdedóvó intézetekbe* küldés lehetne az egyetlen kisegítő eszköz. Midőn ezzel kimondja a kisdedóvó intézetek nagy fontosságát, egyszersmind rámutat legnagyobb hibájokra, mely szerint legtöbbnyire a tudományos tanítás felé hajolnak, melynek exámenes eredményével a legtöbb szülőt is kielégíthetik.

Az alapvető nevelés teendőire részletes utasításokat is ad az

író. Bemutatjuk itt, legalább kivonatosan, hogyan fejtegeti a *kegyeletesség képzését*. A kegyeletességet, úgymond, vigyázatos példaadás és kínálkozó alkalmakkor való fejtegetések által kell a gyermek lelkébe csepegtetni. Ezért követelhetni a szülektől, hogy a gyermek vagy megszentelje őket, vagy ha ezt nem birná tenni, legalább lehetőleg tartsák meg előtte a kegyeletesség mázát. Éreztetni kell a gyermekkel, minden kegyeletsértésnél elkövetett hibáját. Ha öreget, szegényt, cselédet megbántott, arra kell birni, hogy megkövesse a megsértettet. Különösen ápolandó a gyermekben a hála, szeretet és tisztelet érzése. A vallás kegyeletét is korán belé kell csepegtetni a gyermek szívébe, az isteni jóság, mindenhatóság és mindentudóság iránti hármas érzelem alapján, de még most minden dogmai fejtegetés nélkül. Így szívesen és önként mondja el kis imádságát s önként látogatja meg szüleivel a templomot. — Minthogy a gyermekben leggyakoribb a cselédség, a szegények, a gyöngék iránti kegyeletlenség és méltánytalanság, főként ennek kiirtására kell ügyelni a szülőknek. Tanítsák a gyermekeket, hogy az emberiséget becsülje minden emberben. — A gyermek által kell megtétetni az apróbb jótéteményezéseket, hogy a nyerendő hála-nyilvánítások által is több ingert kapjon azokra; még jobb, ha a gyermek néha saját kis pénztárából ád alamizsnát, pl. szegényebb sorsú játszótársai fölsegélésére.

Igen helyes, ha a szülők a gyermek ismerősei közül kiszemelnek egyeseket, különösen alsóbb rendűeket, s ezeknek érdemeit, becsülendő tulajdonait, embertársaik irányában való használatosságukat kiemelik s fejtegetik a gyermek előtt, s így mintegy kézzel foghatólag bizonyítják be előtte, hogy majd minden emberben van valami becsülni való tulajdonság.

A nevelés ezen első korszakában a józan ész-, szív- és jellemképzés mellett megengedhetőnek tartja Fáy az olvasás és írás tanítását s némi ismereteknek tárgyakhoz kötött, de sohasem könyvből való megszereztetését. Szükségesnek tartja továbbá a *test kellő kifejtését* és *edzését*, az egészségtan legfőbb szabályainak gyakorlati megismertetését s rövid versekbe foglalt betanítását. Megfigyelendőnek tartja már ezen korban a gyermek hajlamait, hogy a szülék ezen

hajlamok szerint intézhessék annak leendő életpályájára való kiképeztetését.

A gondolat rokonságánál fogva fölemlítjük itt, hogy Fáy már 1825-ben, még a régi nemes-világ idejében, azt tanácsolja mivelt olvasóinak, hogy *iparos pályákra* is adják gyermekeiket. «*Mire szántam a fiamat?*» című humoros rajzában az iparos élet örömeit magasztalja, s rövid, éles vonásokban mutatja ki az úriasabb és keresettebb életpályák árnyék-oldalait. Egy apa elmondja ebben, miért nem akarja, hogy fia tisztviselő, orvos, gyógyszerész, mérnök, kereskedő vagy művész legyen. «Költő se legyen, úgymond, kivált ne magyar, hogy múzsája szárnyas lovon járjon, maga gyalog; hanem legyen *kézműves*, mert «csak egyedül a kézműves áll az arany középszer boldogságának közepette.» — Másutt az «Elszegényedésekben» elszegényedésünk egyik okául azt hozza fel, hogy nálunk aránytalanul sokan adják gyermekeiket tudós pályákra, mi által számos kezet rabolnak el a nemzeti gazdaságtól, s a számos csekély képzettségű egyénnel nemhogy nyerne az állam, sőt gyakran sokat veszt is... Oly dolgok, oly viszonyok, melyeket nehány évtizeddel ezelőtt csak a jövőbe látó reform-embere vett észre; s hogy helyesen látott, mutatja az, hogy e sürgetések napjainkban már mintegy jelszókká váltak!

A nevelés második korszakáról, melyek tulajdonképi czélja a *tanítás*, már sokkal kevesebbet szól Fáy. Azt mondja, hogy a munkát itt már tudományosan képzett nevelők veszik által, s ezek úgyis tudják, mit és hogyan kell tenniök. Többször említi azonban, hogy a tanítás mellett az embernevelést itt is folytatni kell, s különösen kiemeli, hogy *önmunkásságra* kell szoktatni a tanulókat. A készen kapott enciklopédiai tudást rágott eledelhez hasonlítja, mely izletes nem lehet s a gyomrot is megronthatja. A tudományokban kedvtelést, gyönyörűséget csak önmunkásság képes teremteni, mert mindenkor kedvesebb szívünknek azon vagyon, melyet saját szorgalmunkkal magunk szereztünk, mint az, melynek mástól könnyen jutottunk birtokába.

Ha nem kiválóan a szülők számára írta volna Fáy e munkáját, bevégzetlennek, hiányosnak kellene mondanunk azért, hogy a neve-

lés második korszakánál, az iskolai tanításnak teendőivel behatóbban nem foglalkozik. Azt hiszem, a tanítás rovására az emberképzést, a mint Fáy nevezi, nemcsak a szülői ház, hanem az iskola is kelleténél csekélyebb fontosságúnak tartja napjainkban; s így nagyon is helyén valók volnának manapság ezt illető sürgetései. De a «Nevelési Rendszer» alapgondolatai így is minden esetre nagyon elevenjére tapintanak a jelenben divatos és újabban már mindegyre rovogatott pedagógiai eljárásunknak; s így Fáynak itt kifejtett nevelési eszméi manapság nagyon korszerűek, s megérdemlik, hogy velök nem csak a szülék, hanem a nyilvános oktatás mindegyik fokán működő hivatalos nevelők is minél behatóbban foglalkozzanak s belőlük gondolkozási anyagot merítsenek!

Fáynak bár nem szorosan véve neveléstani, de mégis a nevelést tárgyazó munkái közé kell soroznunk azon 3 kötetre menő *ifjusági iratait*, melyeket késő vénségében, 70 éves korán túl, mint maga is mondja, szemének gyöngeségével küzdve «véghagyományúl készített.» E 3 kötet, alighanem könyvkiadói körülmények miatt, két különböző czím alatt jelent meg: a két első kötet «*Halmay-család*» czímmel Heckenastnál 1858-ban, a harmadik «*Oskolai és Házi Növendék-élet*» czím alatt Pfeifernél 1860-ban. A harmadik kötet semmi nem egyéb, mint szorosan összefüggő folytatása s kiegészítése a két előbbinek, s így az alábbiakban, rövidség okáért, az egész munkát, mint Fáy ifjúsági iratainak 1—3 kötetét fogjuk emlegetni.

E három kötet voltakép úgy is tekinthető mint összefüggő életképekben való szemléltetése az író nevelési és oktatási elveinek. Az egész munka körzetét, összefoglaló rámáját egy, a Halmay család életéből vett egyszerű kis elbeszélés képezi, tartalmát pedig ezen belül annak feltüntetése, hogy intézik a Halmay szülők az elbeszélés fonalán előjövő különböző helyzetek közt gyermekeik nevelését. Ez elbeszélés meséjéhez van szőve s egész terjedelmében közölve jórészt mind az a tanítási anyag, melynek megszerzésére a Halmay gyermekeknek az általános műveltség szempontjából szükségök van; mert a gyermekek, hogy a «Nevelési Rendszer» szavaival éljek, már a tanítási korszakban vannak. Már ennyiből is láthatjuk, hogy ez a

munka, mint elbeszélés, a betoldott mellékrészek nagy terjedelme miatt, épen nem felel meg szerkezeti tekintetben a művészi előadás kellékeinek. De nem is annyira a művészi, mint inkább az oktató szempont volt itt az uralkodó.

A Halmay család egy kis faluban élő művelt magyar család, melyben három, egymástól különböző természetű gyermek növekszik szemünk előtt. Az értelmes szülők, a családnak egy pár barátja s különösen a házi nevelő úgy hatnak a gyermekekre, hogy hibáikat nyesegessék, a bennök meglevő jót tovább fejleszszék s ismereteiket gyarapítsák. Szóval e családban a testi, erkölcsi és vallásos, meg az értelmi nevelésnek az író felfogása szerinti menetét látjuk konkrét példákban felmutatva. Láthatjuk itt, miként képzelte Fáy a tanítás mellett a józan ész, kegyeletesség és jellem képzésének elméleti munkájában fejtegetett gyakorlati megvalósítását. Ugyanazt az útat követi az író, melyet meséiben, novelláinak és regényeinek nagyobb részében: általános elveket fejez ki képzelt cselekményekben.

Fáy az iskolai neveléssel, kivált a fiukéval keveset foglalkozott pedagógiai munkáiban talán, mert a fiúk iskolai nevelésének útját a hagyományos gyakorlat által elég jól megtörtnek tartotta. Legfölebb az «Óramutató»-ban rovogatja a prot. iskoláknak a fiuk nyilvános nevelésében elkövetett hibáit. Ebben a három kötetben is leginkább a házi nevelés terén mozog, s az iskolai életet csak annyiban érinti, a mennyiben a 3-ik kötetben a Halmay fiukat már egy városi iskolába járatja, de az iskola bel-életéből képeket nem rajzol könyvében. A fiukat a városba is elkiséri nevelőjök, s a cselekmény azon család körében folyt tovább, melyhez a fiuk teljes ellátás végett adva annak. Mindamellett, mint látni fogjuk, az iskolai oktatás igen nagy hasznot meríthet ebből a három kötetből.

Ha e három kötet nem egyéb, mint egy megtörténtnek képzelt helyes nevelési folyamatnak papirra tevése: ebből önként következik, hogy elolvasása s olvasgatása ugyanazt a nevelő hatást gyakorolja az ifjú olvasókra, leszámítva az élet közvetetlenségét, mint a minőnek képzelte Fáy a leghelyesebb nevelésmódnak közvetetlen hatását. S Fáy e munkát csakugyan épen *ifjúsági olvasmánynak* írta. Neveléstani dolgozataiban s a «Kegyeletek»-ben gyakran hang-

súlyozza az ifjú lélek felfogásához mért, mulattatva oktató s magyaros szellemben írt ifjúsági iratok nagy hiányát irodalmunkban és serkenti az írókat ilyenek készítésére. Buzdításainak kellő eredményét nem látta, s így határozta el magát agg korában ez ifjúsági olvasmány készítésére.

E három kötet tartalmát, mint az eddigiekből is látszik, részint «emberképző» elbeszélések, részint a tudományok köréből vett előadások képezik. Ez utóbbiak úgy vannak beszőve, hogy azokat a nevelő mondja el vagy foglalja írásba a Halmay gyermekeknek. Lássuk itt kissé részletesen a fölvett tudományos anyagot:

1. Kötet: Egészségtani és életrendi szabályok versekbe foglalva. Ásvány-, növény- és állattan. Az ember. Nehány ipar-ág részletesebb ismertetése. — 2. Kötet: Földrajzi ismeretek (versekben a «Kis Tükör» mintájára). Geologiai, csillagászati, természettani ismeretek. — 3. Kötet: Általános történelmi előismeretek. A görög és római élet és mívelődés főbb vonásai.

Meglehetős jól össze- és kiválogatva találjuk is azt a tudásanyagot, melynek ismeretét Fáy az általános miveltséghez legalább *alapúl* elegendőnek tartotta. A hazai földrajzot s történelmet nem vette föl könyvébe, mert azt mondja, hogy részletesebben, külön könyvből kell megtanulni.

Nem vett fel külön vallástant sem, de «közvetve főszempontúl vevé a vallásosságot». A mindenség nagyszerűségének, bámulatos rendjének, csodáinak, titkainak megismerése legbiztosabban képes meggyökereztetni a szívben a vallás kegyeletét. Nyelvtanítási anyag sincs itt, de ez nem is olvasókönyvbe való. Idevaló lenne a magyar irodalom történetének rövid összefoglalása, de bizonyára ezt is, mint a magyar történelmet külön könyvben tárgyalandónak tartotta az író.

A tárgyalásmódot illetőleg csak a földrajz tanítása ellen lehet kifogásunk, melynek versekbe foglalt előadása, még a tanítás végén összefoglalásképen is, ma már meghaladott álláspont. Különben is ma már csak költői remekek könyvnélkülözését helyeselhetjük; költői remeket pedig földrajzi anyagból alkotni egyáltalában nem lehet, annyival kevésbbé a Fáy gyenge verselésével. Ifjusági olvasmányban

annyi statisztikai adatot, oly sok számot sem helyeselhetünk, a mennyi itt sok helyütt össze van hordva. Ez adatok nagy része egy negyedszázad óta már el is avult; a természettudományok itt tárgyalt részeiben nem egy módosulás történt; a történelem tárgyalása közben pedig némi apró hibák csúsztak ki az író tollából. Így, hogy csak egyet említsek, Horatius Coclest (3-ik kötet 222. lap) fél*kezűnek* mondja «mert egyik *kezét* már előbb, vitéz csatázásban, veszté volt.» Ily hibák, midőn az író szeme gyöngeségével küzdött, sajtóhibák is lehettek; de nagyobb számmal előfordulva, mint a hogy itt csakugyan előfordúlnak, nem válnak hasznára az ifjusági olvasókönyvnek.

Látható ezekből, hogy a három kötetnek mint ifjúsági iratnak, változatlan utánnyomása ifjúsági irodalmunk mostani szegénysége mellett sem kivánatos. De kellő átdolgozással igen becses ifjúsági olvasmány lehetne belőle. Vagy legalább e munkának kétségkívül meglevő jeles tulajdonságait mintául lehetne venni egy hasonló szerkezetű enciklopédikus olvasókönyv készítéséhez. De egy ily könyvet ma már nem egy embernek, hanem vállvetve több kitünő szaktudósnak kellene összeállítani, a kik a mellett, hogy tudományuk magaslatán állnak, egyszersmind pedagógiai tapintattal, művészi stilussal s a növendékek nyelvén szólni tudással is rendelkeznek.

Midőn bár magukban véve csekély alaki hibáiért nem kivánom e könyvet, úgy a hogy most van, az ifjúság kezébe adni: másrészről igen használható segédkönyvnek tartom nevelők és tanitók kezében. Nagybecsü útmutatást nyerhetnek belőle a tanítási anyag kiválasztását, csoportosítását s előadását illetőleg. Fáy ugyanis e munkájában nemcsak gondolatokat ébreszt, hanem valóban helyes i ányt is ad arra nézve, hogyan kell kiválogatni az ismeretek roppant halmazából azt a tudásanyagot, mely a gyakorlati életre legközvetlenebbül hasznos s a mivelt társaságban megforduló embernek nélkülözhetetlen; hogyan lehet, a tudomány rendszerét félretéve, egy főtárgy mint központ körül csoportosítani a más-más tudományágból való, de gondolati összefüggésüknél fogva egymásra utaló ismereteket; hogyan lehet előadás által az élet melegét lehelni a különben száraz ismeret-anyagba, hogyan lehet az érdeklődést, a

tudásvágyat a növendékeknél folyton ébren tartani és kielégíteni. Pl. midőn az állattanban a kagylókhoz jut (I. 168.), a gyöngyre áttérve, elmondja, mennyit érhetnek a különböző nagyságú gyöngyszemek; leírja a gyöngyhalászat módját; a híres búvárok közt fölemlíti Zotmundot is s röviden elmondja Henrik császár 1052-iki pozsonyi vereségének történetét; majd rátér azon történeti adomára, hogy Cleopatra királyné, merő hiúságból, egy millió frtot érő gyöngyszemet eczetben olvasztott és ivott meg. Majd midőn az ásványtanban az aranyról és ezüstről tanít, a gyermekektől fölvetett kérdésre megmagyaráztatja a nevelővel, mit tesz az hogy: 13 próbás ezüst és 3 próbás sat. arany.

Igen érdekes az a mód is, a melyen a római és görög történeteket tárgyalja. Előbb nagy vonásokkal megadja a fejlődés rámáját, azután sokszor az időrendet sem tartva, kiválogatja s életrajzokban előadja azon érdekes eseményeket, melyek kiválóan alkalmasok az erkölcsi nevelésre. Néha a fejezet czímeül is az elbeszélésből folyó erkölcsi tanulságot teszi s nem a főszemély vagy az elbeszélendő cselekmény nevét. Követendő példát ad ezzel, hogyan kell a történelmet tanítani alsóbb osztályokban. Olvasókönyvekbe is igen alkalmas darabok választhatók e történeti képek közűl, némi átalakítással. — Figyelemreméltó, hogyan tanítja a görög és római mitológiát. Sorba veszi s megmagyarázza azon kifejezések, szólásmódok eredetét és jelentését, melyek a görög és római miveltség révén hozzánk átjöve, irodalmi s társalgási nyelvünkben mindegyre előfordulnak. Így pl. ezeket: Léthe vizéből inni. Scylla és Charybdis közt forogni. Páni félelem. Herculesi munka. Augias istállója. Damokles kardja csügg fölötte. Megtalálta Ariadné fonalát. Hamvaiból feltámadt féniksz. Tantalusi kínok. Sisyphusi munka. Danaidák hordaja sat. A gyakorlati észjárású Fáyt látjuk itt ismet, a ki valamint országos reformterveiben, úgy az ifjúság tanításában is mindig az életből indúlt ki, s ez utóbbiban megvalósítni törekszik azt a régi bölcs intést: Ne az iskolának, hanem az életnek tanuljunk!

Fáynak 1850 után megjelent szépirodalmi műveiben is sok pedagógiai elemet találunk, s láthatjuk, hogy a nevelés eszménye egész életén át gondolkozásának fő-főtárgyát képezte. A «*Buzavirá-*

gok és Kalászok» (1852) 2-dik kötetében közölt aforizmák («Eszmeburkok és Szikrák») közt sok tartalmas gondolat vonatkozik a nevelésre; így mindjárt az elején a 7., 13., 27., 28., 31., 32., 35., 60., 64., 77. sat. A «*Jávor Orvos*» című regényében is (1855) foglalkozik nevelési kérdésekkel, kivált a legelején, hol a gyermekek testi nevelésére vonatkozólag ad tanácsokat.

*

Miután a föntebbiekben áttekintettük Fáynak, különböző munkáiban közzétett nevelési nézeteit; próbáljuk meg röviden összegezni e tárgyat illető vezérgondolatait: A rendszeres iskolázást nem szabad korán kezdeni; a 10-ik, vagy legalább a 7-ik életév előtt semmi esetre sem. Az iskolázást gondosan vezetett házi nevelésnek kell megelőznie, melynek feladata a test fejlesztése, edzése, továbbá a józan-ész-, szív- és jellemképzés. A tanítás eleinte ne szimbolikus, hanem a tárgyak szemlélésén alapúló legyen. Vissza kell tartani a képzelőerő és az érzékenység nagyobb erőre kapását. A sokféle nyelv tanulását korlátozni kell. Az iskolai tanítás korszakában is nagy súly fektetendő a szív és jellem képzésére. Az önmunkásságnak tért kell engedni már az iskolai tanítás korszakában. — Föl kell karolni az elhanyagolt nőnevelést. A nőnevelés a nőnem sajátos természete, és a férfiakétól elütő életczélja szerint intézendő. A főszempont itt az, hogy a leány idővel jó családanyává lehessen. A nőnem nevelése s iskolai tanítása kiválólag nők által történjék. — A népnevelés országos ügy, s a népiskolák felügyelete az államot illeti. A néptanítók kellő kiképzésére külön intézetek állítandók. A néptanítók állásuk fontosságához mért méltánylásban és javadalmazásban részesítendők. A népiskolai tárgyak közé felveendő a házi ipar s az egészségtan. — A szülők alapos megfigyeléssel válaszszák meg gyermekük életpályáját. Ajánlja az iparos pályák felkarolását. A kisdedóvó intézetek áldásos intézmények. — Az összes nevelést és oktatást vallásos szellem hassa át.

Fáy, mint többször említők, nem szedte egy egységes tudományos rendszerbe neveléstani nézeteit. Sokat gondolkodott a nevelésről, de nem volt, hogy úgy szóljak, czéhbeli pedagógus. A neveléstudománynyal inkább mint író, politikus és hazafi foglalkozott.

Innen van, hogy pedagógiai irataiban a nyelv művésziesebb, az előadás melegebb annál, mint a milyet a szaktudós pedagógusoknál rendszerint találunk. Nem is csatlakozott határozottan valamely pedagógiai irányhoz. Ismerte a világirodalom nagy pedagógusait; munkáiban többször említi Rousseaut, Campét, Locket, Platót, stb., de egyiknek sem kizárólagos követője. Különféle pedagógiai olvasmányait gondolkodó lelkében önállóan feldolgozta s a magyar élet viszonyaira alkalmazta. Azt hiszszük tehát, nem mondunk valótlant, ha őt *Zichy Antallal* (Emlékbeszéd Fáy fölött) az első, talán egyetlen eredeti magyar neveléstani írónak tartjuk. És iskolát, követőket még sem találunk nyomában. Ennek okát részint abban kereshetjük, hogy pedagógiai szózatai mind korában, mind később, a nálunk mindent abszorbeáló politika zajába vesztek, részint s leginkább pedagógiai tudományosságunk kezdetleges voltában. Eszméi közül, az igaz, sok valósággá lett, de eszméinek a jelen viszonyok javítására tovább fejlesztői nem találkoztak . . . Fáy igen sokszor apellál a jövőre, s talán a jövő kor e tekintetben is jobban fogja méltányolni. Talán már a közel jövőben nemcsak tudósok fogják bonczolgatni s tovább fejleszteni tanításait, hanem a művelt olvasó közönség is okulással és gyönyörűséggel fog azokba elmélyedni. Talán beteljesedik rajta, a mit maga bár nem magáról, csak általánosságban mondott: «Minden pályán nagyok s örök hálára méltók a zsibbadásnak és tespedésnek költögetői, a munkálásnak és haladásnak ébresztői. Ezeket érdemeikből ki nem avíthatja a haladt tökély soha, mert pályát törni szebb, mint haladni azon!»

Jelen tanulmányom czélja épen az volt, hogy Fáynak mármár feledésbe menni kezdő, pedig még mindeddig kellő méltánylásban sem részesült pedagógiai irataira felhívjam a nevelés minden rendű munkásainak s a művelt szülőknek megérdemlett figyelmét; hogy rámutassak arra a kincsbányára, mely e jelesünk neveléstani irataiban rejlik. S ha a fentebbiekben csak némileg is sikerült kimutatni Fáy pedadógiai irataink fontosságát, a nevelésre vonatkozó eszméinek a jelen korban is használhatóságát, fáradságomat jutalmazva s czélomat teljesen elérve tekintendem.

Komáromy Lajos.

RÉGI ÉS ÚJABB MŰHIMZÉSEK KIÁLLÍTÁSA NAGYVÁRADON.

(Levél egy budapesti barátnőmhöz.)

Múlt nyáron nagy zajjal s még nagyobb hatással állították ki városunkban az iparos-tanulók és segédek munkáit. Egyszersmind a női kézimunkáknak is nyitottak egy osztályt. Ezen kiállítást nagynevű püspökünk, Ipolyi Arnold is szerencséltette látogatásával s mint kitünő szakértő, a női kézimunka-osztálynál nyiltan kimondta rosszalását az ott nyilvánuló irány felett. Ugyanott reménlünk engedte közreműködését a helybeli női kézimunka reformjában. És íme, szándékát fényesen dokumentálta a nemes főpap.

Minden zaj és reklám nélkül hozták az október 23-iki helyi lapok a hírt, hogy e nap délelőttjén megnyílik a sz. Orsolyáról nevezett apáczák dísztermében Ipolyi Arnold püspök ő excellenciája régi és újabb műhimzés-gyűjteményének kiállítása.

Épen a legsürgetőbb pillanatban, midőn Váradon a női kézimunka terén már-már egészen elfajúl az ízlés, jön egy Ipolyi s jótékony kezekkel rámutat az útra, melyen haladva mélyebb tartalmat, nagyobb becset adhatunk munkánknak, s művészetté emelhetjük azt.

Ti, a kiknek naponta nyitva áll az iparművészeti, a nemzeti muzeum; kiknek van kézimunkaiskolátok, vannak díszes kirakataitok, alig tudjátok mérlegelni az ily kiállítások értekét. Máskép van az itt a vidéken. Ránk nézve ez a kiállítás rendkívül komoly fontosságú. A nőközönség zömét azon egyének teszik, kiket a mindennapi teendők s az anyagi körülmények a város falai közé szorítanak. Nem hiszem, hogy volna városunk 16—17,000 nője közt

10 olyan, ki a szomszédban, Kolozsvártt 1883-ban tartott nőiparkiállítást látta. Helyben nincsenek irányadó intézeteink. Divatlapjaink járnak ugyan, sőt a «Nemzeti Nőnevelés» is — mely egyik úttörője a stilszerű női munkáknak — bekopogtat itt-ott: de irányt adni ezek nem elegendők. Igy nőink legnagyobb része fogalommal sem bírt a magyar stilszerű hímzésekről s benépesítették háztájaikat a franczia divatczikkekkel, ízléstelen, túlpiperézett vagy épen semmitmondó kézimunkáikkal. Ezen a nagy bajon akart segíteni püspökünk, mert a mint dr. Czobor Béla a kiállításban tartott előadásban mondta: «*E kiállítás czélja a régibb hímzések és a szerintök készült újabbak bemutatásával nem egyéb, mint hogy buzduljunk ős- és szépanyáink ízléses, nemes, választékos színhangulatú alkotásain s hasonlók létrehozására törekedjünk.*»

És hogy nőinkben nem hiányzik a jóakarat s a honleányi érzés, bizonyítja a mozgalom, mit a kiállítás létre hozott. Mindenki sietett a kiállítást megtekinteni; apraja, nagyja, szegénye, gazdagja látni akarta, milyen a műhimzés. Sokan tanulmányoztak, még többen merítettek motivumokat a karácsonyi munkákhoz és mindenki fogalmat szerezhetett a stilszerű magyar hímzésről. Látogass el te is velem a kiállításba. Dr. Czobor Béla írt hozzá «Kalauz»-t s ez kitűnő tájékoztatónk lesz.

Az Orsolya-apáczák mindig zárt kapuja most nyitva áll; a nemzeti színű zászlókkal jelzett irányban haladva, könnyen feljutunk a díszterembe (belépti díj nem volt) s előttünk van Ipolyi Arnold püspök 271 drb.-ból álló értékes műhímzés-gyűjteménye oly festői elrendezésben (dr. Czobor Béla rendezte), mely rávall a műértő rendezői kézre.

Két főcsoportját látjuk itt a színes hímzéseknek. Egyik a régi műdarabokból áll, gyakran még régibb motivumok után készítve. Másik a régibb mustrák szerint készült újabb hímzésekből. Amott bámulhatjuk a régiek szorgalmát, nemes ízlését, kitűnő technikáját s válogathatunk a szebbnél szebb mustrákban; itt megtanulhatjuk, miként kell a mustrákat alkalmazni. E két főcsoportot a tudós rendező XIII alcsoportra osztotta.

A terem falain s a falak mellett levő asztalokon vannak elhe-

lyezve a régi műhímzések. Ezek közt találhatsz ismerősöket, mert püspökünk is részt vett gyűjteményével az 1881-iki orsz. nőiparkiállításon.

Maga a gondolat, hogy dédanyáink kézimunkái vannak előttünk, áhítatos megfigyelésre int. Leolvashatjuk róluk, hogy nagy türelmet követelő munkáikban őket magasabb szempont vezérelte, hogy volt választékos ízlésük, melylyel a koruknak megfelelő stilre rá tudták nyomni a nemzeti jelleget. S ha gyönyörködünk a mesteri színvegyületekben, az öltések szabályszerűségében; érezzük, hogy velök a mai kor kifejlett technikájával is alig tudunk versenyezni.

Vannak itt lepedővégek, abroszvégek, kendővégek; lepedő-, kendő-, keztyűszélek, párnabetétek, kendők, keleti kendők, szalagok (ingváll-díszítéshez) és kötők; vannak nagybecsű egyházi öltönydarabok és fehérneműek, XV., XVI., XVII. és XVIII. századbeli munkák és mustrák. Valamennyi színes hímzéssel és pedig nagyobbára úri hímzések, kevesebb népipari hímzés; ezek között különösen Zólyommegye van képviselve.

A munkák anyaga: durvább vagy finomabb vászon, batiszt vagy kreppszerű szövet-, selyem- és bársonyszövet; haraszt, pamut, selyem, zsenilia, arany- és ezüstszál, cziprusi aranyszál, sőt a keleti kendőknél vont arany és vont ezüst. Technikájukat tekintve, találunk rajtuk: a sima hímzésen (Flachstickerei) kívül, láncz-, kereszt-, szár-, csomó-, betüzött öltéseket, perzsa öltést, zsubrikolást; némely műdarabon a különféle öltések egész mustrakendőjét szemlélhetjük.

Mustrájukat tekintve, többnyire a növényvilágból vett alakokat látunk stilizálva, mint ezt a magyar díszítési mód magával hozza. Nevezetesen: a korábbiakon tulipánt, szegfűt, gránátalmát; későbbieken napraforgót, liliomot, stb. De gyakran látunk állatokat is közbehímezve: apró madarak, galambok, kakasok, pávák, sőt egy lepedővégen szembeállított tinókat, egy másik lepedővégen egész vadászjelenetet szarvasokkal, nyulakkal s ebekkel.

A hímzések jó részén a zamatos magyar díszítés észlelhető román, renaissance és csúcsíves irányzattal is. De vannak ó-német eredetű és török mustrák, sőt nehány török készítmény is (keleti kendők).

Ha csak a kiválóbb munkákat akarnám neked elősorolni, lapokat kellene igénybe vennem e folyóiratból. Csak nehányra fogok szorítkozni.

Mindjárt az első tárgyak közt leköti figyelmünket két XVI. századbeli magyar mustra szerint készült gyönyörű úri hímzésű vánkosbetét. Egyik fínom batiszt alapon arany- és ezüstszálakkal. A bordure közé foglalt koszorúszerű lombozatok közepét felváltva, tulipán és gránátalma töltik ki. A hímzés technikája: a rajz szerint sűrűen egymás mellé fektetett arany- és ezüstszálak, fehér és sárga selyemmel leöltetnek. A másik betét fínom vászonra aranyszállal s vörös selyemmel van hímezve szintén gránátalmából és levelekből összeállított gyengéd bordurrel.

Nagyon szép egy a XVI. századinál még régibb mustra szerint készült kendő, négyszögű patyolat vászonra zöld selyemmel s aranynyal hímzett renaissance stilű virágokkal. Az aranyszálak le vannak varrva, a selyemöltések perzsa módon készítve. Egy keztyűvég a XVI—XVII. századból, fehér vászonalapon fehér és fekete selyemmel dúsan hímezve mindkét felén egyenlően. (Ezt a keztyű végére varrva viselték.) Nem hagyhatok említés nélkül még egy párnabetétet a XVII. századból, a mely sűrű, fínom vászonalapon vörös selyemmel és aranynyal van hímezve. Erőteljes bordure-je kellő összhangban van az apró virágú és nagy tulipánú guirlande-dal, melynek rajzából az átmeneti idomok merészen el vannak hagyva. Említsünk még egyet a keleti kendők közül, fínom szálú fátyolszövetből törökös mustrával, melynek skálaszerűleg összeállított színei (kék, vörös, sárga, zöld, szederjes) a belévarrott sok vont arany csillogása mellett nagy hatást idéznek elő. XVII., XVIII. századi török mustra; a hímzés mindkét oldalon egyenlő.

Egy halotti lepedőnek használt lepedőszél, mely mindkét felén egyenlően hímzett; szép bordure-je fekete szálakkal van hímezve. Érdekes a zsubrikolt betét, fekete selyemmel hímzett galambos mustrájával. A sok színes hímzés közt méltán feltűnik egy lepedővég fehér hímzéssel. A ritka szép rajz közepe a velenczei csipkék mintájára csodálatos türelemmel van kidolgozva hímzéssel és zsubrikolással mindkét felén egyformán. A négyszirmú és szívalakú négyes

levelű virágok meglepő pontossággal készültek. Valóban azt sem tudjuk, a mű technikáját csodáljuk-e jobban, vagy készítőjének óriási türelmét.

Melyiket említsem a pompás egyházi munkáknak? Négy miseruha közül egyen gyönyörű XV. századi hímzett kereszt van, mely némi fogalmat nyújt a középkori egyházi hímző művészet fejlettségéről. Az aranyhímzetű alapon árkádos fülkékben szentek, angyalok vannak hímezve színes selyemmel s aranyszállal. Ugyanezen korú munka a zöld színű genuai bársonyból készült miseruha hasonló pompás hímzésű kereszttel. A csigaalakúlag kitöltött háttér fonala u. n. cziprusi aranyszálakból áll; az árkádok alatt szintén szentek jelvényes alakjaival. A miseruhák közül egy a beszterczebányai apáczák munkája. Nem sorolhatom elő egyenkint a sok szép kehelyfedőt, kehelytörlőt, corporalét, karinget, oltárabroszt, miseinget, kéztörlőt, melyek az egyházi munkák közül feltűnnek, csak egy püspöksüveget említek, mely ránk nézve azért is érdekes, hogy ebben igtatták be Ipolyit a váradi püspöki székbe. Négyes karélyokba foglalt egyenkarú keresztekkel mustrázott fehér selyemből, sárga selyemszalag díszítéssel, melyen egyenkarú keresztek és a Krisztus monogram, valamint külön alkalmazott négyes karélyú mezőkben két görög betű van applikálva vörös selyemből fekete kereteléssel. Alacsony infula, mely a régi román korszaki mustra szerint van szabva. Végre meg kell említenem a terem főfalára alkalmazott meglepő szép színhangulatú oltárszőnyeget, melyet Ybl Miklós színvázlata szerint készített a Prückler család a budapesti ferenczvárosi templomnak. Ezt felesleges leírnom. Menj el a nevezett templomba s ha elvégezted ájtatosságodat, szentelj nehány perczet a földi élvezetnek az isten házában s nézd meg ez oltárszőnyeget, mely méltó volt Ipolyi Arnold remek gyűjteményének kiegészítésére.

Végezzük be szemlénket a terem közepét elfoglaló kettős asztalon kiállított újabb munkákkal. A régi mustrák után készült úri hímzések ezek, s nagyobbára a beszterczebányai püspöki nőiparisko-lából kerültek ki. Mind ízléses, stilszerű színes hímzések, melyek dicsérik mesterüket. Fehér és fehéritetlen kanava vagy különféle vászon futó-abroszok, abroszok, törülközők, ozsonnaserviettek, tál-

czakendők és vánkosbetétek. A sok szép közül kiválik egy tálczakendő, gyönyörű magyar mustrájú; vörös, kék, sárga, barna színekkel, tambour-csomó- és lapos öltésekkel, vázában álló virágokat ábrázol. Aztán egy vánkos-betét: a legfinomabb patyolat gyolcsra kék és sárga selyemmel, szabályos szár- és laposöltésekkel hímezve. Igazán szép renaissance rajzú magyar mustrája van. Igen szép színhangulatú darab egy tálczakendő; bordure-je világos és sötétkék keresztöltéssel készült, ebben sárga selyemmel hímzett koronás oroszlánok ágaskodnak egymással szemben, párosával. Még egy futó abroszon akad meg tekintetünk, világos és sötétkék keresztöltésekkel hímzett bordure-rel, mely gránátalmákból van szerkesztve. Közepén e verses felirat:

«Szíved benne folyton lelje
Örömét,
Az életnek hálálja meg
Kenyerét!»

Ezen hímzéseken tiszta fogalmat szerezhetünk az újabban felkarolt magyar stilről. Ujabban — mondom — mert hisz a magyar díszítés felélesztésének kezdeményezése csak a hetvenes évekre vezethető vissza. A 79-iki székesfehérvári kiállításon kevés magyar stilű munka volt, a 81-iki országos kiállításon már sokkal több. A magyar stil utat tört magának és nemzeti divattá lett s hogy ez úttörésben szép szerep jutott annak az intézetnek, melynek munkáit előbb szemléltük s mely Ipolyi Arnold püspöknek köszöni lételét, azt nem lehet tagadni.

Mi váradiak bizony elmaradtunk. De támadt jó géniuszunk ki feltámasztja köztünk a nemzeti ízlést e téren is. Most hallom, hogy a püspök hét apáczát küld innen Beszterczebányára tanulmányozás végett, onnan pedig kettőt ide rendelt és a hol nehány nap előtt a műhímzések kiállítását nyitották meg, ott nemsokára női ipariskola megnyitását várhatjuk.

A váradi nők nagy köszönettel fogadták a kiállítást; az elhintett nemes mag jó talajra hullott. Egész mozgalom támadt a magyar stil felkarolására, a nők gyűléseznek s legközelebb egy stilszerű nagy

szőnyeget hímeznek közös erővel. De ideje is volt már, hogy tegyünk valamit!

A gazdag nyugoti kulturállamok már régen ellesték s utánozzák a magyar díszítés alapeszméjét; és mi, szegények, franczia és ó-német minták után kapkodunk.

Azt mondják: forrongó idők szülik a tettre kész hazafias nőket. Hát békében, a házi tűzhely csendes körében nem dolgozhatunk a haza javára?

Őrizzük meg, ápoljuk a nemzeti hagyományt!

(Nagyvárad.) Személy Kálmánné.

A MÉRTAN TANÍTÁSA AZ ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁBAN.*

(Befejező közlemény.)

Vannak kérdések, a melyeknek ismétlését nem ajánlhatjuk eléggé; az ily kérdéseket mindannyiszor emlékezetökbe kell idéznünk a növendékeknek, a hányszor csak erre alkalom kínálkozik; mert ezen ismétlések, illetőleg hivatkozások által a még netalán homályos tárgyat újból megbeszéljük és világosabbá teszszük. Hiszen ilyen hivatkozások más tantárgyaknál is előfordúlnak. Hányszor kell pl. a természetrajz tanításánál a fizikának vagy vegytannak egyik-másik fejezetére utalnunk! Ilynemű eljárás, illetve hivatkozás által nemcsak maga az illető tárgy nyer, hanem nyernek az összes tantárgyak is, a mennyiben kellő összhangzatba hozatnak és megvilágíttatnak. Különösen a mértanban kell erre vigyázni; minduntalan kérdezősködnünk kell az okok után, s a kérdést néha oly példával is szükséges felvilágosítanunk, mely szorosan nem is tartozik a felvett feladványhoz, de azzal más tekintetben mégis bizonyos összefüggésben van.

Szükségtelennek tartom a fent említett dolgokat más példákkal illusztrálni. Csupán csak egynek elmondására szorítkozom. Legyen a következő feladvány megfejtendő: Szerkesztessék egy egyenszárú háromszög és számíttassék ki annak a területe, ha az egyik szára 4 cm.-rel és a csúcsnál levő szög 100 fokkal egyenlő. E feladványnál mindenekelőtt azt kérdezzük, melyik vonal vétetik

* Az első közleményt l. a VIII. füzetben 364—372. l.

rendesen alapvonal gyanánt az egyenszárú háromszögben? Nagyobb-e, vagy kisebb-e az, mint az egyik szár? Nagyobb. Miért nagyobb? Mert a legnagyobb szögnek átellenében fekszik. Hát mily nagyok lesznek az alapvonalon fekvő szögek? (Tudva levő dolog, hogy egy egyenszárú háromszögben, az alapvonalon fekvő két szög egymással egyenlő). Mindegyik szög egyenlő lesz: $\frac{180-100}{2} = 40°$-al. Miért előnyösebb jelen feladványnál az adott szárat alapvonal gyanánt venni?

Mivel nem kell őt mérni, miután hosszúsága ismeretes, s így csak a magasságot kell meghatározni. Szerkesszük a magasságot és mérjük meg! Mily nagy? Sok növendék azt találja, hogy 4 cm.-rel, mások megint, hogy 3·9 cm.-rel egyenlő. Hát melyik most az igazi? Miért nem lehet 4 cm.-rel egyenlő? Hiszen ha 4 cm.-rel volna egyenlő, akkor akkora volna, mint a háromszögnek a szára; továbbá mert függélyes és így kisebbnek kell lenni, mint maga a ferde szár. Ki tud még más okokat? A magasságnak kisebbnek kell lenni, mint az adott szárnak, mert hiszen az nem más, mint egy derékszögű háromszögnek a befogója; a szár pedig annak az átfogója. Hát még? Mert különben a háromszög, derékszögű háromszög volna; már pedig tudjuk, hogy az egyik szög egyenlő 100°-al. Továbbá az alapvonal meghosszabbítása és a magasság megszerkesztése által szemmel látólag kiviláglik, hogy a magasság kisebb szögnek fekszik átellenében, mint az adott szár. Már pedig tudjuk, hogy a kisebb szögnek átellenében kisebb vonal, nagyobb szögnek átellenében nagyobb vonal fekszik.

A 4-ik pont alatt azt mondtuk, hogy «*a fősúly az idomok megismerésére, a szerkesztésekre és a számításokra fektetendő.* Ezen pont csak közelebbi értelmezése az előbbieknek. Itt egyszersmind meg kell jegyeznem, hogy a szerkesztés és a számítás az a fontos eszköz, melylyel a növendék önállósághoz juthat. Nem szándékom fejtegetni, mily nagy segítséget nyújt a mértani oktatás a számtannak és a rajznak. Csak egy pár példát akarok előhozni arra nézve, hogy miképen eszközlendők a szerkesztések és a számítások; egyúttal néhány megjegyzést is csatolok aztán hozzájuk. Legyen pl. valamely egyenes vonal négy részre osztandó, illetőleg e vonal negye-

dik része kikeresendő. Ez esetben ne elégedjünk meg aztán avval, hogy papir vagy más eszköz segítségével e vonalat négy egyenlő részre osztjuk, hanem számítás által is kerestessük ki e vonal negyedik részét és aztán rajzoltassuk le. Rajzoltassunk különféle hosszúságú vonalakat és különböző nagyságú szögeket; szerkesztessünk egy pontból kiinduló különböző irányú vonalakat egy és ugyanazon s különböző nagyságú szög alatt. Rajzoltassunk le egy kört, mely az óra számozott lapját mutatja és méressük, szerkesztessük és számíttassuk ki azon szögeket, melyeket az óra-mutatók 1, 2, 3, 4 stb. óra alatt leírnak. Hagyjunk kiszámítani egy mellékszöget, ha a másik mellékszög kétszer oly nagy és rajzoltassuk le azokat; számíttassuk ki a derékszögű háromszög csúcsszögéből a harmadikat; továbbá kerestessük ki egy egyenszárú háromszögben az alapvonalon levő egyik szögből a csúcsnál levő szöget, melyet még úgy is meg lehet határozni, ha a háromszög külszöge adva van. Legyen pl. egy egyenszárú háromszögnek a külszöge 100°-al egyenlő, milyen nagy lesz a csúcsnál levő szög? A külszögnek átellenében fekvő két szög szintén egyenlő 100°-al, de az alapvonalon levő szögek egyenlők 80°—80°-al, mert a mellékszögek összege egyenlő 180°-al, ebből levonva az adott külszöget 100°-t, marad 180—100 = 80°; s így a csúcsnál levő szög lesz egyenlő: 100—80 = 20°-al; vagy pedig mivel az alapvonalon levő mindegyik szög egyenlő 80°-al, tehát 2 × 80° = 160°, levonva ezt a háromszög szögeinek összegéből, vagyis 180—160° = 20°; így a csúcsnál levő szög egyenlő 20°-al. A pythagorási tétel segélyével rajzoltassunk különféle négyzeteket és kétszereztessük meg azok nagyságát, stb.

Ilyképen eljárva, kitünő anyagot kapunk különféle érdekes fejtegetésekre, gyakorlatokra és számításokra.

Sokan ezen tanítást időpazarlásnak tartják és azt állítják, hogy ezen út nem vezet czélhoz; én ellenkezőleg úgy vagyok meggyőződve, hogy az a valódi és igazán alapvető eljárás a mértani oktatásnál az állami felsőbb leányiskolákban, ha t. i. a növendékek becsülni, mérni, szerkeszteni és számítani tanulnak; mert ezen tanítási módszernél minden még a legapróbb dolog is alaposan megbeszéltetik és nem hagyatik érintetlenül még egy betű sem; míg ellenben a zsinór-mér-

ték szerinti oktatás, vagy pedig szószerinti betanítás mellett gyakran igen fontos dolgok minden értelem nélkül beemléztetnek, bemagoltatnak, mi bizony csak is az értelem és tudás rovására történik. Nem szándékozom jelenleg ezen szóról «időpazarlás» értekezni, de nem átallom kijelenteni, hogy én azt tartom időpazarlásnak, ha valamely tantárgyat a lehető legnagyobb sietséggel végezünk el.

Nem bizonyítom be pl. azon tételt, hogy egy vonal és a mellette fekvő két szög által a háromszög meg van határozva; hanem szerkesztetem a háromszöget. Vagy pedig azt mondom: Rajzoljanak 5 cm. hosszú vonalat, szerkeszszenek e vonal egyik végére 60°-nyi, a másik végére 50°-nyi szöget. Kérdem: 1. Mily nagy a harmadik szög? Mérjék meg. Hogyan lehetne számítással is e szöget meghatározni? 2. Mérjék meg a két ismeretlen vonalat! A mérések igen pontos eredményt szolgáltatnak (vagy csak kicsiben térnek el egymástól, a tökéletlen szerkesztés miatt). Épen így hagyom az összeillőségi eseteket szerkesztés és számítás által meghatároztatni. Erre számos példát mutatok fel; sok távolságot, magasságot stb. számíttatok ki, stb. Ehhez pedig nem szükséges sem mathematikai bebizonyításokon alapuló könyv, sem valami művészileg produkált eljárás, hanem csak egy körző, vonalzó és szögátvivő.

Ne higyjük, hogy ilyen eljárás unalmas volna a növendékekre nézve; sőt ellenkezőleg, mindig födözünk és találunk fel valami újat, a mit azelőtt a leányok nem tudtak és nem ismertek. Nem szükséges pl. ha valamely szekrénynek a felületét ki akarjuk számítani, minden egyes határlapnak a kiterjedését külön-külön megmérni, s mindegyik határlap fölületét külön-külön meghatározni. Vagy ha az ablak-rámának a felületét meg akarjuk határozni, akkor úgy is járhatunk el, hogy az üvegtáblák fölületét kiszámítva, azt az ablakráma felületéből kivonjuk. És ez nem volna érdekes? Vagy nem érdekes-e valamely pontnak a távolságát kiszámítani egy adott tárgytól; vagy két pontnak a távolságát meghatározni egymástól; vagy egy ház, torony stb. magasságát kikeresni? És miért kellene különféle mathematikai problemákhoz nyúlnunk, ha pl. a pythagorási tantételt bebizonyítani akarjuk, ha azt szerkesztés és számítás által sokkal egyszerűbben megtehetjük. Szerkesztessünk több derékszögű

háromszög oldalai fölé négyzeteket, számítassuk ki e négyzetek területét és hasonlíttassuk össze a befogók négyzeteinek összegét az átfogó négyzetének összegével. Ilyen szerkesztések és számítások többet érnek, mint akármilyen művészi mathematikai bebizonyítások és nagy érdekkel és szorgalommal hajtatnak is végre még pedig nem csak egyesek, hanem az egész osztály által; míg ellenben a szigorú mathematikai bebizonyításoknál csak egyes növendékek figyelme köttetik le, a többiek pedig valóban unatkoznak.

Ezen eljárást sokan nagyon eleminek és könnyűnek tartják, a mely nem fejleszti eléggé a növendék tehetségeit; de a kik így ítélnek, azok csalatkoznak. Ez az eljárás könnyűnek látszhatik, mert érdekes; de azért nagy figyelem, gondolkodás, ügyesség és szorgalom kívántatik az idomok gondos szerkesztéséhez, továbbá a pontos számításokhoz. A formulák, azok alkalmazása és az azok szerinti számítások csakis e módszer által válnak igazán könnyűkké. Ha a leányok a sokszög szögeinek kiszámítására, a kör kerületének és területének, a hasáb, gúla, kúp, gömb stb. fölületének és tömörségének meghatározására szolgáló formulákat tudják és ha az azok szerinti számítások végrehajtásában biztosak; ha továbbá az ilyen kifejezés $4r^2\pi = d.P.$ közötti összefüggést értik és ha ezenkívül még néhány könnyebb bebizonyítást is képesek végrehajtani; akkor azt hiszem teljesen meglehetünk elégedve a mértan tanításával az állami felsőbb leányiskolákban. Mert már ezen egyszerű formula $\frac{P.r}{2} = r^2.\pi$ nagy megfontolást és meggondolást igényel; s hogy azt értethővé tehessük, az egész kör felületét háromszögekre kell felbontanunk. E háromszögek alapvonalait össze kell adni és tenni, hogy megmutassuk, miszerint ezek összege, szorozva a félmagassággal, egyenlő az egyes háromszögek felületeinek összegével. A háromszög felületének kiszámítására szolgáló eme formulát: $\frac{G.h}{2}$ át kell változtatni e formulára: $\frac{P.r}{2}$ és e formulában P helyére ezen értéket $2r\pi$ ($P = 2r\pi =$ a kör kerülete) helyettesíteni, akkor az előbbi formula átváltozik az ismert képletre: $\frac{2r.\pi.r}{2} = r^2.\pi$. Hogy a sokszög szögeinek nagyságát (összegét) kiszámíthassuk, a sokszöget meg kell szerkeszteni és átlók által háromszögekre osztani. Minden háromszögben van

$2R = 180°$, tehát pl. egy hatszögben $6 . 2R$. De e képletben a középpont körül fekvő szögek $4R = 360°$ is benfoglaltatnak, azért ezeket ki kell vonni, s így lesz: $6 . 2R - 4R = 12R - 4R = 8R = 720°$; vagy általában: $n . 2R - 4R$. Hát hogy lehet még a sokszög szögeinek összegét kiszámítani? Legjobb ha mindjárt minden háromszögnek a középponti szögét meghatározzuk és azt rögtön kivonjuk; a hatszögben egy ilyen szög egyenlő: $\frac{360}{6} = 60°$, vagy általában $\frac{4R}{n}$; ezt a $2R$-ből kivonva lesz: $2R - 60 = 180 - 60 = 120°$ az egy háromszögben maradt szögek összege, vagy általában: $2R - \frac{4R}{n}$; a hatszögben van 6 ilyen (120°) háromszög, (melyekben a középponti szög már kivonatott), tehát lesz: $6.120 = 720° = 8R$, vagy általában: $\left(2R - \frac{4R}{n}\right) n$, a mi a fenti formulával azonos, t. i. $= n . 2R - 4R$.

Végre az 5. pont alatt azt állítottuk, hogy «*Az oktatás a leányok természetéhez és felfogásához alkalmazkodjék.*» Ezt ne keressük az elvont bizonyítások idegen világában. Nem hiszem, hogy a leányok a közvetett bebizonyítási mód iránt nagy érdekkel viseltetnének; mert ezen módszer az ifjaknál is ellenszenvre talál, hát még a leányoknál! Mindenesetre a közvetett módszer is talál egy-két követőre az egész osztályban, a kik figyelemmel és szorgalommal csüggnek rajta; de az osztálynak túlnyomó része mégis idegenkedik tőle. Az általam előadott és jelzett módszer épen nem csalhatatlan; de annak az előnye szerény nézetem szerint abban van, hogy a gyermekvilág közremunkálkodásán alapszik. Csak e módszer mellett találjuk meg oktatásunk azon csomópontjait és tárgyait, melyek érdeket ébresztenek, mivel a növendékek által könnyen felfoghatók és megérthetők. Fölösleges dolog volna a szemléleti térre újból visszatérnünk, jóllehet még elegendő anyagot találnánk ott, daczára annak, hogy már igen sok példát merítettünk az iskolai és gyakorlati életből; de egyes dolgokra, melyeket jónak tartok, még néhány pillantást kell vetnem. Ne adjuk pl. a vonal fogalmát, mint definicziót, ha ahhoz a leányok által más ismert módon is eljuthatunk. Minden folyam, gyalog-út, telegráfdrót stb. egy-egy vonal a növendékek szeme előtt; egyenközű vonalakra az iskolában is akadunk; de ismerik azokat a leányok, mint kerékvágásokat, mint vasúti síneket, stb.,

s ezek minden bizonynyal érdekesebbek lesznek előttök, mint azok, melyeket a táblára felrajzolunk, vagy melyeket csak fogalom gyanánt említünk. Továbbá kerestessük a szögeket a szobában, a födélzeten, az óra-mutatókon, az ollón, kézcsuklón, fűrészen stb.; készíttessünk papirból hossz- és négyzet-centi- és millimétert, három-, négy- és sokszögeket. A hasáb tárgyalásánál ne elégedjünk meg egyedül annak a mintának a megmutatásával, a mely e czélra készítve az asztalon áll, hanem reflektáljunk előadásunk közben padokra, kályhára, szekrényekre és könyvekre. Méressük és rajzoltassuk le a vonalzó, toll, kezünk, tolltartó stb. hosszát; továbbá a könyvek, asztal, tábla stb. határlapjait. Általában oktatásunk közben mindig oly dolgokra és tárgyakra utaljunk, melyeket a leányok oda haza is mindig láthatnak és melyek ép azért mélyen bevéső dnek a növendékek elmébe. Sokan tán gyermekesnek fogják találni a mértannak ily módszer szerinti tanítását; de kérdem jobb volna-e a leányok fejét megemészthetlen és érthetetlen dolgokkal tele tömni és őket semminemű önálló gondolkodásra nem szoktatni? Jobb volna-e, ha pl. a fizikában csupa elvont dolgokkal és definicziókkal terhelnők meg növendékeinket és a dolog gyakorlati és hasznos oldalára semmi tekintettel nem volnánk? Azt hiszem, hogy nem. Ugyanez áll a mértan tanításánál is.

Ép azért tanításunknál kerüljünk idegen, messzemenő és érthetetlen ismereteket; s inkább keressünk a szemléleti oktatás útján, mérés, szerkesztés és számítás segítségével tiszta fogalmakat és valódi igazságokat, melyek reánk nézve nagyobb értékkel bírnak, mint az elvont és megemészthetlen dolgok bármily sokasága. Mi más véleményben vagyunk a helyes nevelés és képzés felől, mint azok, a kik azt konkrétnek, közönségesnek és az élettől egészen függetlennek tartják; ilyen nevelés és képzés hasonlít egy ugyan meghatározott számú, de minden szimmetria nélküli szobákkal bíró házhoz, melyben azonban minden a természettel, élettel és tapasztalással ellentétben van elrendezve és elhelyezve. Tartózkodjunk tehát attól, nehogy az említett üres és fölületes neveléshez és képzéshez a mértani tanítással is hozzá járuljunk.

Azt hiszem, hogy a mértan tanítása szigorú mathematikai

bebizonyítások nélkül is hozzá fog járulni a leányok általános neveléséhez és hogy szintén üdvös befolyással leend a leányok természetére és értelmi s gondolkodási képzésére. Napjainkban, mikor úgyis minden oldalról hangzanak a panaszok, hogy a leányok túl vannak terhelve; továbbá, hogy oly sok különféle természetű tárgyat kell tanulniok: különösen tartózkodnunk kell minden oly eljárástól, a mely által a növendékek tanúlását mintegy készakarva megnehezítjük.

(Trencsén.) GÚTA JÓZSEF.

EGY PÁR SZÓ A MARIA DOROTHEA EGYLETHEZ.*

A Mária Dorothea egyesület fáradhatatlanságáról örömmel telten olvastam a Nemzeti Nőnevelés szeptemberi füzetében, a melynek egy czikkecskéje arról ad hirt, hogy a tanítónők otthona már gyors léptekkel halad megvalósulása felé.

Midőn ezen egylet szándokáról először hallottam, egészen más alakban hittem annak létesülését. Azaz, mint akkor emlegetve volt, magam is úgy véltem, hogy *menedékházat* nyit meg oly elidősödött tanítónők számára, kik éveket töltöttek a tanítói pályán, a kik a nemes jellemű egylet által nyitott menedékházban békés, s ha nem ingyen, legalább olcsó lakást kaphatnak.

* E czikkecskét a következő levél kiséretében kaptuk: «Tisztelt tekintetes úr! Nehány sor jegyzetet mellékelek ide. A mennyit jónak lát tisztelt szerkesztő úr belőlle közölni, közölje; egész terjedelmében talán keménynek találtatik. A ki ily régen tanulmányozza az életet s a társadalmi mozzanatokat, mint én, az nem csuda ha olykor keserű . . . A század elején egy jólelkű nő *8 házat* nyitott meg menházul (nem a nevelőnők, hanem a hajléktalan szegények számára) s naponta egy szoba és félkonyháért egy-egy család csak *12 kis krajczárt* fizetett *lakbér* fejében, vagy is mostani pénzben, *8 krt.* S mit kelle a jóltevő nőnek tapasztalnia? azt, hogy a városi hatóság nem egyszer rová meg az öreg jóltevő nőt, hogy a város söpredékének hajlékot nyit. A jeles városi hatóság a helyett, hogy dicséretet, oltalmat juttatott volna ezen emberiség baján segíteni akaró nőnek, azt gúny tárgyává tette, s nem egyszer az általa jótéteményezettek hálátlansággal fizettek. Mint a mult események szemtanuja irám a föntebbit. Azért akarok én a M. Dorothea egylet számára *tekintelyt* követelni, melyet azon esetben nem szerezhet meg, ha maga szedi be a szegény nevelőnőktől keservesen szerzett filléreiket. Magamat tisztelettel ajánlom. Kész szolgálója *Karacs Teréz.*»

Szives készséggel közöljük mind a czikket, mind a levélkét, mivel a legmelegebb érdeklődés sugárzik belőlük s annak, a mit mondanak, egy hosszú, nemes munkásságban eltöltött élet tapasztalatai adnak nyomatékot. Mi azt hiszszük ugyan, hogy az igen tisztelt irónő alapjában hábásan fogta fel a kérdést, de ez azért nem csökkenti szava súlyát s az eszmecsere üdvösségét. *Szerk.*

Azon időben már bátor voltam egyik jeles tanárral irásban is közleni, hogy én minő formában vélném ezen alapítandó menedékházi intézményt alakítani. Olcsóság és egészségi szempontból *én vidéki, valamelyik székvárosban jelöltem vala ezen jótékony menedékháznak helyet.*

Mint a föntebb nevezett czikkből olvasható, a czélba vett *Otthon* czímű intézet nem a nyugalomba lépők, hanem a fővárosban még működni képes tanítónők számára is nyujtana biztos lakot, azaz ideiglenes szállodául *(Herberg)* lehetne használni.

Ez is jó, de egy ily *szálloda*-féle intézet élén nem szükséges egy nagy nevű egyletnek állani. Véleményem szerint ezen tekintélyes egylet pártfogásába vehetne egy oly *vállalkozót* (valamely nemes jellemű nőt vagy családot, ki az ilyen tisztet képes betölteni; de nem szándékozik úrkodni lakóin!), ki hajlandó volna az egylet szabályai szerint nyitni egy ilyen igen szükséges *szállodát* vagy mint a jó bécsi egylet nevezi *Heim* ot, s azon vállalkozónál az egylet pártoltjait (ha a pártolt szegény) az egylet által fizetendő díjért kötelezve lenne, szinte a szabályszerű ellátásban részesíteni.

Véleményem szerint egy egylet alkotta intézetnek nem szabad *üzlet alakjának lenni*, azért nem vagyok hajlandó a bécsi *nevelőnői otthont* sem pártolni. Szabályai valóban nem nevelőnőkre szabódtak. Szeretném azon szabályok szerkesztőjét bevezetni azon nőnöveldébe, melynek főnöke én 1846—1863-ig voltam. A tiszta nyájas szeretet irt a benlakók elébe — akár *segéd*-, akár bent lakó *növendék* volt az illető — szabályokat (rendesen 20-an ültünk asztalhoz 15—25 éves hölgyecskék). Szabály nélkül is tudták azok, mikor oltsák el a gyertyát, s több bizalmam volt jeles segédimhez, mint hogy engedélyemhez kellett volna fordulniok látogatástételeiknél. Mosdaniok pedig ha akartak naponta háromszor is mosdhattak. Intézetemben külön mosdószoba volt, s a szobaleány mindenkor kész volt a szolgálatra.

Ha ezen használható fél kezem birná, bővebben is nyilatkoznám ezen ügyben; de hiszen nálam nélkül is rendezve leend minden bizonnyal ezen szent ügy.

(Békés.) KARACS TERÉZ.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Igéretünkhöz képest az alábbi sorokat a polg. leányiskolai értesítők ama értekezéseinek ismertetésére fordítjuk, a melyek nőnevelési kérdésekkel foglalkoznak. A tizennyolcz reczenzeált értesítő közül csak hat szolgálhat ily képen szemlénk tárgyául; e hat közül is alig egy-két értekezés emelkedik oly színvonalra, hogy irodalmi és pedagógiai tekintetben számot tesz. Magukat az értekezéseket nem fogjuk bírálni; arra szorítkozunk csupán, hogy tartalmukat vázoljuk, vagy hogy a figyelemre méltóbb helyeket kiemeljük belőlük.

*

«*A neveléstan tanításáról fejlettebb korú leányainknál*» értekezik Lukács Bella a munkácsi polg. leányiskola értesítőjében. Az értekezés főképen a gyermekek lelki fejlődésének vázolásával foglalkozik s kevés gondot fordít a felállított tétel megokolására. «Nem mondom én — így szól — hogy neveléstan nélkül gyermeket nevelni nem lehet . . . de azért épen nem gondolnám siker nélküli munkának, ha a nőket, mint a gyermeknevelés vezetőit, e téren is kellő támogatásban részesítenők. Leányiskoláink legfelső osztálya volna hivatva arra, hogy egy kis útravalót a neveléstani ismeretek tárházából is nyújtson a távozó növendéknek. Leánygyermekeink legnagyobb része a polg. iskolában tanultakkal az életbe lép, hogy ott tehetségei szerint családja szűk körében a maga helyét elfoglalja. Hogy mily nagyfontosságú e hely, felesleges fejtegetnem; s hogy e helyen legmagasztosabb feladata, a gyermeknevelés teljesítésében a nő könnyebben boldogúlhat a test és lélek erőinek ismeretével, mint különben, ahoz sem férhet kétség. Igaz ugyan, hogy a sikeres eredményhez mint mindenben, úgy itt is, a kedv és a helyes érzék elmaradhatatlan s ennek hiányában a legbölcsebb utasítás is csak rossz földbe vetett mag marad. azonban talán még ily körülmények közt meghozzák a maguk gyümölcsét a neveléstani ismeretek, jó földre találva pedig kétszeresen fogják áldásukat éreztetni.»

*

«*A leánytornázás befolyása az életre.*» E czím alatt értekezik *Gallauner Anna* az újpesti polg. leányiskola értesítőjében arról a kérdésről, a mely az újabbi időkben a legtöbbet foglalkoztatja a nőnevelési szakköröket. Újat nem mond a rövidke értekezés; de ügyesen állítja egybe a már ismert argumentumokat a leányok tornázása mellett s aztán így folytatja:

«Honnan van mégis, hogy oly sokan ellenségei a leánytornázásnak? — Onnan, mivel leánytornázásunk csak a legújabb időben kezd olyanná fejlődni, a milyennek lennie kell, ha vele a kitűzött czélt el akarjuk érni. Legnagyobb hibája, a miért sokan kárhoztatják, abban rejlik, hogy sokáig nem tettek különbséget a fiú- és leánytornázás között, holott e kettő lényegesen különbözik egymástól. E különbséget maga a nemi különbség, továbbá az elérendő czél szabja meg. Míg a fiútornázásnál első sorban az erő fejlesztése, addig a leányoknál az egészség biztosítása és a szépség emelése a főczél. Mi sem természetesebb, mint az, hogy más-más eszközöket kell felhasználnunk, ha e különböző czélokat sikeresen akarjuk elérni. Ennélfogva a fiúk által űzött gyakorlatok nagy részét a leánytornázásnál nem alkalmazhatjuk, sőt nem is szabad alkalmaznunk, mivel részint több erőt igényelnek, részint pedig a női szemérmességgel ellenkeznek, sőt részben a női testszervezetnek is ártalmára lehetnek. Gondosan meg kell tehát válogatnunk a gyakorlatokat, melyeket a leánytornázásnál alkalmazunk, miben necsak ismereteinket és tapasztalatainkat kövessük, hanem hallgassunk fínom nevelői tapintatunkra is.»

*

«*Néhány észrevétel a tanítói működésről leányiskolában.*» Ez a czime a szentesi polg. leányiskolai értesítő értekezésének. A névtelen szerző — talán maga az iskola igazgatónője (Csuppay Kindermann Erzsébet) — a maga tapasztalatait és észleleteit mondja el röviden, egyszerűen, igénytelenül; de megfigyelései többnyire talpraesettek, tanácsai haszonnal értékesíthetők. «A leánynevelés nagy kárára — úgymond — nagyon elterjedt az a vélemény, hogy a leányok tanítására akárki is jó. Nem úgy van. A kikre a jövendő nemzedék anyáinak nevelését bízzuk, szemenszedett emberek legyenek. Ha a nevelés művészet, akkor különösen a leánynevelés az . . . Mióta e szent ügyet szolgálom — folytatja tovább — folytonosan azt tapasztaltam, hogy az odaadó anyai szeretet minden ránk bízott gyermek iránt — legyen az bármily testi. lelki, vagy erkölcsi fogyatkozásokkal elárasztva — a legelső, legfőbb és leghathatósabb tényező a leányok nevelésében . . . A férfias szigorúságot nem találtam itt helyén; hisz a leány természet, mely úgy is sokkal hajlékonyabb mint a fiúé, nem követel — vagy csak ritkán — túlságosan komoly eljárást. Szigorúsággal soha sem értem el czélomat; szeretettel mindig. A túlságig vitt szigorúság sokszor jellemhibákat szül; a kemény bánásmód gyümölcse a daczosság. Nagy igazságot rejt magában az a közmondás: «egy csöpp mézzel több legyet foghatunk, mint egy hordó eczettel.» Ezzel korántsem mondom azt, hogy gyermekeinket, növendékeinket soha se büntessük, akármi csinyt, hibát vagy kötelességmulasztást követtek is el; ellenkezőleg, csakhogy a büntetés mindenkor a szeretet bélyegét hordja magán. Soha sem jó haraggal

torolni meg valamely hibát; de ne is kerülje el a tanítónő szemét semmi, a mi a reá bízott gyermekeknek akár kül-, akár belvilágában történik. Tanítványainknak minden perczben, folyton-folyvást legyen arról tudomásuk, hogy teljes figyelmünk reájuk van irányozva; de hogy ez rájuk nézve haszonnal járjon, a jó anya példáját kell követnünk, a ki őrködéseivel soha sem válik gyermekeinek terhére . . . A szeszélyességet ép úgy kell kerűlnünk, mint a túlságos szigorúságot, pedig ez a hiba igen gyakran fordúl elő nőtanítóknál. Legyünk példányképei növendékeinknek. De hogyan látna a gyermeksereg személyünkben példányképet, ha a gúny és szitkozódás alantas eszközeivel élnénk? Ha tőlük szorgalmat, szerénységet, hallgatagságot, stb. követelünk, első sorban legyünk magunk is emez erényekkel felruházva. Mindennap vizsgálat alá kell tehát vennünk eljárásunkat, ha hivatásunkban a legnagyobb mester által követelt tökéletességet el akarjuk érni.»

*

«*A polgári leányiskolai rajzoktatásról*» értekezik *Raidl Sándor* a brassói állami elemi és polgári iskolák értesítőjében. Hogy a rajztanítás kérdése nemcsak polg. lányiskoláinkban, hanem oktatási rendszerünkben általában mily kevéssé van tisztázva s hogy e kétes állapotnak megfelelően a gyakorlat is mily kevéssé kielégítő: ismert dolog olvasóink előtt is. Raidl értekezése fején találja a szeget. Ismeri a helyzetet s a bajok orvoslásának módját helyes irányban fejtegeti. Kissé terjedelmes értekezéséből, melynek becse főképen a részletekben van, alig lehetséges kivonatot készítenünk; azért azt, hacsak terünk engedi, jövő füzetünkben egész terjedelmében fogjuk közölni.

*

«*Valami leányaink neveléséről.*» *Dr. Zsilinszky Endre* ily című értekezése a szarvasi polg. leányiskola értesítőjében főkép azokkal a követelményekkel foglalkozik, melyeknek teljesítését a szülői ház az iskolától méltán megvárhatja. «A szülőknek — úgymond — a leányiskolától az általános műveltség mellett először is azt kell megkövetelniök, hogy az *főleg a munkát kedveltesse meg* a leánynövendékekkel . . . A munka egyeseknek és családoknak valódi áldása. Mennyi hiú gondolat, mennyi haszontalan, soha el nem érhető vágy, mennyi képtelen remény támad annak lelkében, a ki ráér heverni, ábrándozni! Viszont mily kimondhatatlan nyereség az, ha valaki annyira megszokta a munkát, okos és komoly foglalkozást, hogy nála a józan gondolkodás, higgadt számítás lép a képzelődés helyébe. Valóban, ha erre egy iskola képesekké tenné leányainkat, százszorta több boldog családot találnánk s századrész annyi család nem menne tönkre! Ezekkel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy a gyakorlati nevelés a szellemi érdekek rovására történjék s hogy a

nőkből, kivált a műveltebb osztályú nőkből munkagépeket neveljünk. Mi csak a *házias munka megkedveltetését* hangoztatjuk a leányiskolában. Mindenütt a *háziasságot* halljuk hangoztatni. De hogyan legyen a nő házias, ha már kicsi korától nem nevelik arra? E tekintetben a teendők oroszlánrésze a szülői házat illeti meg, részint önállóan, részint az iskolával kapcsolatban. Hiába kívánjuk a háziasságot, mig az iskolát elszigeteljük a családtól s míg a család nem teljesíti kötelességét abban, hogy a leánygyermekeket már korán szoktassa a házi teendők iránti érdeklődéshez, hogy a leányok a házi teendőket ne tekintsék kellemetleneknek, terhelőknek és hogy a komoly foglalkozást, munkát ne képzeljék ellentétnek az igazi műveltséggel. Ne tartsuk leányainkat olyan csecsebecsének, a mely csak mutogatni való, fényes, ragyogó és semmire sem használható, hanem oly kincsnek, melynek értéke hasznosságával csak emelkedik . . . A gyakorlati irányú nevelésnek egy szintén elhanyagolt irányát akarjuk még kiemelni, a mely gyakorlatiassága mellett is ideális és magasztos. *Ez a nemzeti irány.* Nagy feladat vár reánk e tekintetben. Magyarországot nemcsak gazdagnak és szabadnak, hanem mindenek felett magyarnak is akarjuk látni a jövőben, s ha az első kettő a férfiak kötelessége, az utóbbi — bizonyára sokkal dicsőbb, de sokkal nehezebb feladat is — határozottan a jövő nőire, tehát leányainkra vár. Ismeretes igazság: a milyen a nő, olyan a család; milyen a család, olyan a nemzet. Tegyük szívben-lélekben magyarokká leányainkat s rövid idő alatt magyarrá lesz az egész haza.»

*

«*Nevelés és táncztanulás*» a czíme *Pásthy Károly* értekezésének a kecskeméti polg. leányiskola értesítőjében. Nem a táncztanulást ítéli el, hanem annak általánosan divatozó módját tartja olyannak, a mely testi, szellemi és erkölcsi károkkal jár s nevelési szempontból föltétlenül kárhoztatandó. Arra nézve, hogy miféle intézkedések volnának szükségesek, hogy a táncztanulás lehetőleg megfeleljen czéljának s még se járjon az ismert bajokkal és erkölcsi károkkal. Pásthy a következőket javasolja:

1. Hogy a leányok egészen külön, fiúk nélkül tanuljanak tánczolni. Azon ellenvetés, hogy akkor a leánykáknak — hogy úgy mondjam — a férfi szerepet is meg kell tanulniok, a mi fölösleges időveszteget és esetleg zavarba hozza őket, semmi súllyal nem bír. Ugyanis az által a leányka csak ügyesedik, táncza mintegy öntudatosabbá lesz, ép úgy, mint a hogy az a színész jobban átérti a darabot, ki a vele játszók szerepét is tudja. Másfelől pedig meglesz az a nagy haszon, hogy ez esetben a leánykák a tánczleczkét is csak ugy tekintik, mint más leczkéiket; teljes figyelmöket egész elfogulatlanúl a táncztanulásnak, a gyakorlatoknak szentelik, mert hisz nem zsenirozza őket senki és semmi; mindenféle hivalgás és tetszel-

gés ki van zárva s egyúttal eleje vétetik azon szórakozottságnak s tanulásbeli lazaságnak, mely különben a táncztanulás ideje alatt a legtöbb leánykán észlelhető. Egy szóval a táncztanulás akkor az lesz, a minek lennie kell, t. i. a nevelés egyik ága, mely a többieket kiegészíti, a nélkül, hogy azok hatását bénítaná.

2. Történjék a táncztanulás az intézetben, a tanítónők s általában a tantestület felügyelete alatt. A hol növendék leánykák tanításáról van szó, ott a padegógiai szakképzettség soha sem fölösleges, de sőt nagyon is szükséges. E felügyeletnek nem csak a leánykákra, hanem a táncztanítóra is ki kell terjednie, hogy szemfényvesztést ne űzhessen s művészetét csupán a szülők zsebének kizsákmányolására ne használhassa. Mindez természetesen nem zárja ki azt, hogy a szülők bármikor is megjelenhessenek a gyakorlatokon.

3. Legyen ehez képest az intézetben alkalmas, tágas, jól szellőztethető tánczterem. Olyan intézet, mint a mienk, annyi családnak leánya, s maga az ügy megérdemlik, hogy a fentartó testület e tekintetben némi anyagi áldozatoktól se riadjon vissza.

4. Tartson a táncztanulás minden iskolai évben az eddiginél hosszabb, s általában a körülmönyekhez képest annyi ideig, hogy a tánczok begyakorlásán kívül eszthetikai czéljait minél inkább megvalósíthassa. Egészségi és egyéb szempontok azt ajánlják, hogy a táncztanulás az év azon részében történjék, mikor a napok hosszabbak s az időjárás enyhébb.

5. Alkalmaztassék szakértő, s a társadalmi társaság színvonalán álló táncztanító. Ennek díjazásához ne csak a szülők, hanem az iskolafentartó hatóság is járuljon.

6. Az úgynevezett tánczpróba, melyben a rokon és ismerős családok jónevelésü és illedelmes magaviseletű fiúgyermekei is részt vehetnek, ha egyáltalában tartatik, legyen minden tekintetben az, a minek józanul lennie kell, t. i. gyermekmulatság. Legyen innen kizárva minden fényűzés és hiúság, s uralkodjék a gyermeki ártatlan öröm és az egyszerűség.

IRODALOM.

A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalatának ötödik (1887—89. évi) cziklusában a következő munkák fognak megjelenni:

Az első sorozatban (Történelem): Sebestyén Gyula: «Ausztria története.» (Eredeti.) Első kötet. (Őskor, Római hódoltság, Népvándorlás, Karolingok, Babenbergek, Az első Habsburgok.) — Mac-Carthy Justus: «Anglia története korunkban.» Fordítja Szász Béla. Harmadik kötet. — Ranke Leopold: «A római pápák, egyházuk és államuk a XVI. és XVII.

században.» Fordítja Lehr Albert. Második és harmadik kötet. — Ratzel Fridrik: «Az ember és a föld» (Antropogeográfia). Fordítja Simonyi Jenő. Egy kötet. — Sobel: «Európa és a forradalom». Fordítja Szathmáry György. Egy kötet. — Thierry Amadé: «Elbeszélések a római történetből». Fordítja Öreg János. A következő két kötet: «Szent Jeromos: a keresztény társadalom nyugoton.» Egy kötet. «Aranyszáju Szent János és Eudoxia császárné: a keresztény társadalom keleten.» Egy kötet.

A második sorozatban (Irodalom): Beöthy Zsolt: «A szépprózai elbeszélés a régi irodalomban». (Eredeti.) Második kötet. A Kisfaludy-Társaságnál jutalmat nyert pályamunka. — Heinrich Gusztáv: «A német irodalom története». (Eredeti.) Második és harmadik kötet. — Simonyi Zsigmond: A magyar nyelv eredete története és jelen állapota.» (Eredeti.) Egy kötet. — Sainte-Beuve Károly Agoston: «Irodalmi és történelmi arczképek». Egy kötet. — Villemain Ferencz; «Pindar». (Az ó- és középkori lirai költészet története.) Fordítja Csiky Gergely. Egy kötet.

A harmadik sorozatban (Jog- és államtudomány): Concha Győző: «Ujkori alkotmányok» (Eredeti.) Második és harmadik kötet. — Medveczky Frigyes: társadalmi elméletek és eszmények.» Történeti és kritikai adalékok. (Eredeti.) Egy kötet. — Berryer Péter Antal: «Válogatott törvényszéki beszédei». Ismerteti és fordítja Tóth Lőrincz. — Leroy-Beaulieu: «A kollektivizmus» (A szocziális elméletek jelen állása). Bevezeti Kautz Gyula. — Taine Hyppolit Adolf: «A jelenkori Francziaország alakulása». A «Forradalom» új kötete.

Az Akadémia gondoskodott róla, hogy az elősorolt munkáknak azon további köteteit, melyek már a mult cziklusban jelentek meg, a vállalat új aláirói azon kedvezményes áron szerezhessék meg, melyen a mult cziklus aláirói kapták.— *Az első sorozat egy évfolyamának ára négy, a másodiké és harmadiké három-három forint.* Egy-egy évfolyam előfizetési ára előre bérmentve küldendő ily czím alatt: Hornyánszky Viktor, akad. könyvkereskedő, Budapesten, az Akadémia épületében. Az aláírás egy sorozatra is elfogadtatik, de három évre kötelező.

*

A Magyar történelmi életrajzok szerkesztősége is kiadta jövő (harmadik) évi prospektusát. Az új folyamban négy életrajz fog megjelenni, mindenik tágkörű levéltári kutatások alapján, részint önálló képpel, fakszimilével, chromolitografiával, autotipiával, fametszettel stb. Kitünő művészek tettek az illusztrálás érdekében utazásokat Magyarországban, Erdélyben s Cseh- és Lengyelországból is kutattak még eddig ki nem adott képeket. De a családi képtárak is mindinkább megnyilnak e vállalat előtt, mely ily módon sok ismeretlen anyagot mutat be a nagy közönségnek. A megjelenendő életrajzok ezek: 1. Herczeg Rákóczy Zsigmond,

1622—1652. Irta *Szilágyi Sándor*; 2. *Békes Gáspár*. Irta *Szádeczky Lajos*; 3. *Béldi Pál*. Irta *Deák Farkas*; 4. *Theökeöly Imre*. Irta *Angyal Dávid*. — Az egész évfolyam öt füzetből fog állani több mint negyven íven s több száz illusztráczióval. Minden második hó elején egy-egy új füzet jelen meg. A Történeti Társulat tagjai 5 frtjával fizethetnek elő a vállalat új évfolyamára; nem tagok 8 frtjával. Az előfizetési pénzek Mehner Vilmos kiadóhoz (Budapest) küldendők. — Mind ezt, mind az előbbi vállalatot a legmelegebben ajánljuk az iskolai hatóságok és olvasóink figyelmébe.

*

Ujabban megjelentek s szerkesztőségünkhöz beküldettek a következő müvek:

Magyar hölgyek életrajzai. 8., 9., 10. füzet. (Jókainé Laborfalvi Róza, Petőfi Sándorné, szül. Szendrei Julia, Báró Weselényi Miklósné, Molnár Borbála, Kisfaludy Atala életrajzai.) Pozsony-Budapest. Stampfel Károly, 1889. Egy-egy füzet ára 20 kr.

Az emberiség jóltevői. Valódi nagy emberek életrajzai. Irta *De Gerando Antonina*. Számos képpel. Budapest. Révai testvérek. 1886. Ara fűzve 1 frt 50 kr.

A *testgyakorlati oktatás rendszere*. Az erre vonatkozó törvények és rendeletek gyűjteményével. (A Herkules-könyvtár VII. füzete.) Irta *Porzsolt Kálmán*. Budapest, 1886, Aigner Lajos. Ára 80 kr.

Sajtóhibák a «Fáy András» sat. cz. czikkben.

VII. füzet.

					e helyett	igy:
291.	lap	9.	sor	alul:	tisztázásával --- ---	tisztázásának
292.	«	14.	«	fölül:	eszméi --- --- ---	meséi
293.	«	16.	«	«	Próbatételek --- ---	Próbatétel,
294.	«	3.	«	«	melyben --- ---	melyekben
«	«	6.	«	«	tekintené --- --- ---	tekintené át
299.	«	6.	«	«	allegóriái, --- ---	allegóriái;

VIII. füzet.

351.	lap	8.	sor	alul:	reformjaival --- ---	reformjával
353.	«	6.	«	fölül:	javaslatinál --- ---	javaslatival
357.	«	10.	«	«	könyveikben --- ---	könyveinkben
358.	«	14.	«	«	érzeletek --- ---	érzelmek
361.	«	12.	«	«	leányiskolát --- ---	leányiskolákat
362.	«	13.	«	alul:	tanítóképzőintézetek	tanító- és tanítónő-képzőintézetek
363.	«	2.	«	«	második, --- --- ---	második